Analiza Pulsa Javnosti

SPREČAVANJE NASILNOG EKSTREMIZMA NA KOSOVU

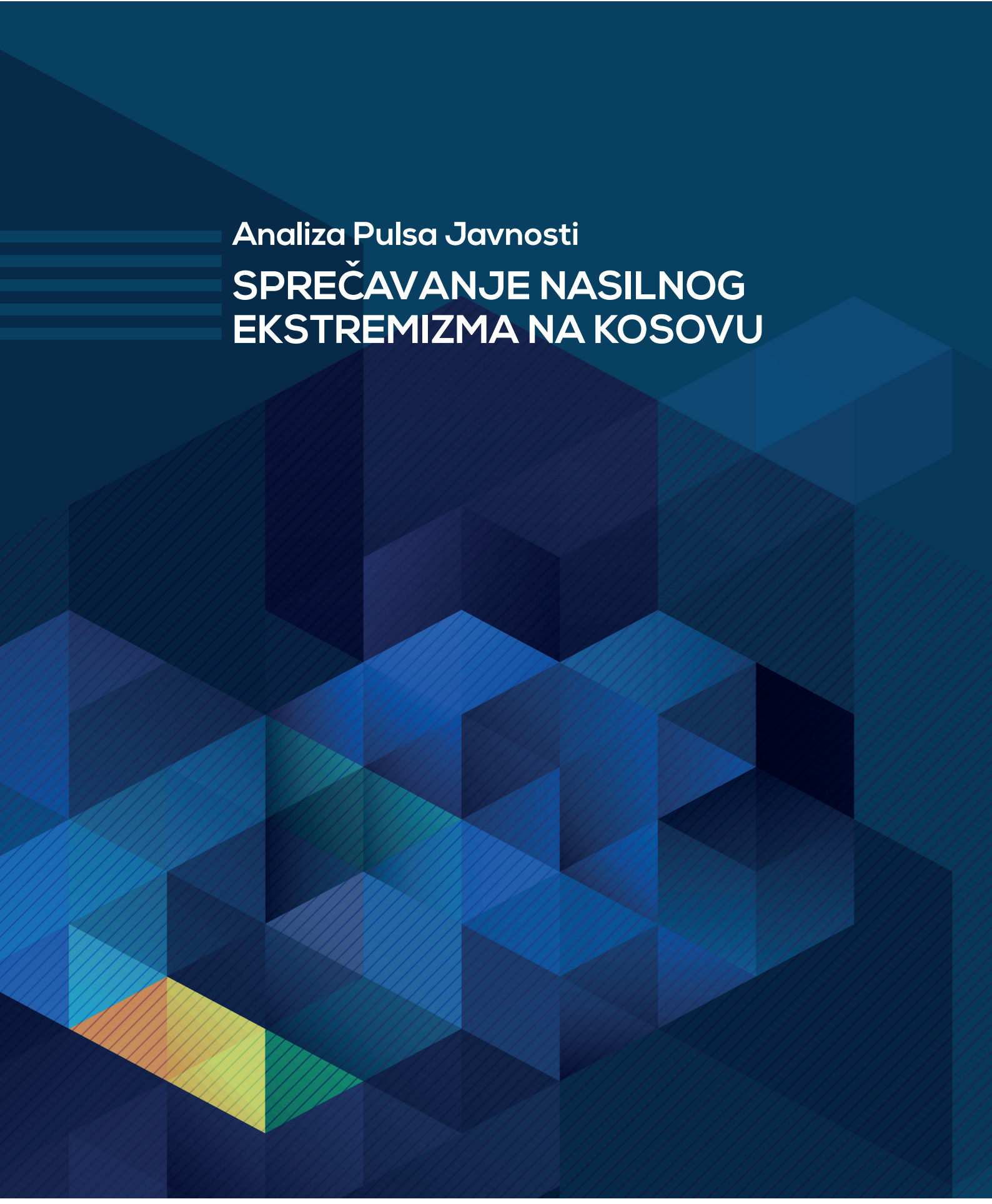

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

jun 2017. god.

UNDP
Empowered lives.
Resilient nations.

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

UNDP
Empowered lives.
Resilient nations.

Analiza Pulsa Javnosti

SPREČAVANJE NASILNOG EKSTREMIZMA NA KOSOVU

jun 2017. god.

Autor:
Dr. Arben Qirezi

Organizaciono-operativno upravljanje projektom:
Atdhe Hetemi, voditelj projekta „Puls javnosti"

Osiguranje kvaliteta:
Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Kosovo

Stavovi koji se zastupaju u ovom izveštaju su stavovi ispitanika, kao i učesnika fokusne grupe, te ne predstavljaju nužno stavove Programa za razvoj Ujedinjenih nacija niti Agencije SAD za međunarodni razvoj.

SADRŽAJ

SAŽETAK 4
2. UVOD 6
3. PREGLED STRUČNE LITERATURE 8
3.1 Analiza kvantitativnih podataka 8
3.2 Izveštavanje međunarodnih medija 11
3.3 Pravni okvir 12
3.4 Rodni pogledi na nasilni ekstremizam 14
4. FOKUSNE GRUPE 14
4.1 Uticaj radikalnih i ekstremističkih verskih ideologija 14
4.2 Faktori poticanja i privlačenja 17
4.2.1 Faktori poticanja 17
4.2.2 Faktori privlačenja 19
4.3 Opasnost od terorističkih napada 21
4.4 Strategija sprečavanja nasilnog ekstremizma na Kosovu 22
4.5 Dalji koraci 24
5. CILJEVI, METODOLOGIJA I DEFINICIJE 28

SAŽETAK

Sve veći uticaj nasilnih ekstremističkih grupa na Kosovu[1] nakon sukoba 1999. godine je urodio plodom 2012. i 2013. godine kada je većina od 316 potvrđenih stranih boraca sa Kosova odlučila da se pridruži raznim oružanim grupama u Siriji, uključujući Islamsku državu Iraka i Sirije (IDIL) i Al Nusru. Iako se trend smanjio do kraja 2015. godine, pojava stranih boraca sa Kosova pokazuje da Kosovo nije imuno na globalni trend verske radikalizacije povezane sa sukobima u Siriji i Iraku. Nekoliko studija ukazuje da najveći broj stranih boraca po glavi stanovnika u Evropi u ovim sukobima dolazi sa Kosova,[2] kao i da treći najveći broj stranih boraca po broju stanovnika islamske veroispovesti dolazi sa Kosova.[3]

Zapravo, nijedan eksterni sukob nije imao toliko internog uticaja na Kosovo kao sukob naBliskom istoku.[4] Dva stanovnika Kosova su izvršila samoubilačke napade u Iraku. Druga dva, od kojih je jedan postao notoran zbog strašnog čina odsecanja glave jednom licu koje je emitovano po celom svetu, su dospeli do vrha IDIL-ove hijerarhijske lestvice. Neki opet drugi stanovnici Kosova su vršili napade u Zapadnoj Evropi i SAD.[5] Pošto se odlikuje verskom tolerancijom, Kosovo je ostalo zatečeno povećanim uticajem ekstremističkih grupa. Nakon toga, Kosovo je pojačalo aktivnosti u borbi protiv nasilnog ekstremizma. Te aktivnosti su dovele do hapšenja 100 lica i pokretanja istraga protiv 78 lica osumnjičenih za umešanost u aktivnosti vrbovanja boraca u redove IDIL-a i Al Nusre. Uz podršku UNDP-a, Kosovo je također odobrilo i „Strategiju za sprečavanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi terorizmu za period između 2015. i 2020. godine" kako bi se uhvatio u koštac sa dugoročnim rešavanjem problema nasilnog ekstremizma na terenu. Pošto je uspostavilo sveobuhvatni zakonski okvir za suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu, Kosovo je 2016. godine proširilo zakonski okvir neophodan za borbu protiv novih izazova u odnosu na nasilni ekstremizam.

Ova studija o sprečavanju nasilnog ekstremizma na Kosovu[6] vrši analizu stavova stanovnika Kosova po pitanju nasilnog ekstremizma, kao i otpornosti društva Kosova na interne i eksterne pritiske koji vode ka prodoru ekstremističkih verskih ideologija. Studija započinje sažetom analizom prethodnih studija i anketa između 2012. i 2015. godine koje su se bavile stavovima stanovništva o religiji, radikalizmu i nasilnom ekstremizmu. Ovu analizu dopunjuju zaključci tri fokusne grupe koje su organizovane tokom januara 2017. godine u Prištini, Gnjilanu i Elez Hanu. Autor je odabrao učesnike u fokusnim grupama prema njihovoj stručnosti na temu bezbednosti, religije, radikalizacije, ekstremizma, obrazovanja i mladih. Učesnici fokusnih gru-

1 UNDP, 2015. "Sveobuhvatna procena borbe protiv nasilne radikalizacije na Kosovu." Kursanijeva procena se razlikuje od procene UNDP-a koja se zasniva na oko 300 stranih boraca čime se cifra povećava na 180 boraca na milion stanovnika islamske veroispovesti (između 93-96% stanovništva Kosova je islamske veroispovesti), što čini Kosovo trećom zemljom po broju stranih boraca Muslimana, te potvrđuje da je Kosovo najveći dobavljač stranih boraca u Evropi uopšte.

2 Što se tiče UNDP-a, svako pozivanje na Kosovo treba shvatiti u kontekstu Rezolucije 1244 (1999) Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija.

3 Kursani, Shpend. 2015. "Report inquiring into the causes and consequences of Kosovo's citizens' involvement as foreign fighters in Syria and Iraq." Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.qkss.org/en/Occasional-Papers&year=2015. V. takođe: Kursanijeva procena se zasniva na 232 potvrđena slučaja stranih boraca što donosi broj boraca po milionu stanovnika na 125 čime se Kosovo nalazi na vrhu spiska. Kosovo je na četrnaestom mestu u smislu stranih boraca po broju stanovnika islamske veroispovesti u zemlji. Međutim, broj stranih boraca koji je potom zvanično potvrđen potvrđuje procene UNDP-a.

4 Moglo bi se reći da je izuzetak napravljen 2001. godine tokom sukoba u BJR Makedoniji, kao i sukoba u Preševskoj dolini u Srbiji. Međutim, za razliku od sukoba na Bliskom istoku, uticaj se u obe regije duguje etničkoj srodnosti između Albanaca na Kosovu i onih iz ovog regiona jer su oba regiona činili deo bivše Jugoslavije.

5 Izveštaj UNDP-a je sažeo sve terorističke napade koje su izveli iseljenici sa Kosova u Zapadnoj Evropi i SAD. V.: UNDP. 2015. Supra. 3.

6 Ujedinjene nacije razlikuju suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu i sprečavanje nasilnog ekstremizma na sledeći način: suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu čini niz "bezbednosnih mera kontradiverzione zaštite za suprotstavljanje pretnjama koje prete od Al Kaide i izmeštenih grupa", dok sprečavanje nasilnog ekstremizma dopunjuje suprotstavljanje nasilnom ekstremizmu "sistematskim preventivnim koracima kako bi se rešili faktori koji teraju pojedince da se pridruže nasilnim ekstremističkim grupama". V. "FAQ-Geneva Conference on Preventing Violnet Extremism-The Way Forward." Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/faq-geneva-conference-preventing-violent-extremism.

pa dolaze iz organizacija kao što su Kancelarija premijera, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Policija Kosova, Kosovske snage bezbednosti, Islamska verska zajednica Kosova, Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Prištini, obrazovne institucije, organizacije građanskog društva, uključujući njihove trustove mozgova, opštinske vlasti, direktore škole, kao i aktiviste mladih.

Glavni zaključci podataka koji su pregledani u svrhe ankete UNDP-a „Puls javnosti 8" iz novembra 2014. godine ukazuju da stanovnici Kosova smatraju da ekstremni ili radikalni oblici Islama imaju uticaja na Kosovu i da Kosovo može da postane meta terorističkih napada. Druge studije, među kojima i Projekat o religijskoj budućnosti Pew Research Centra iz 2012. godine, kao i „Puls javnosti" iz 2014. godine ukazuju na postojan trend gde je skoro polovina stanovnika Kosova zabrinuta po pitanju uticaja ekstremističkih religijskih grupa na Kosovu i gde dve trećine ispitanika smatraju da IDIL i Al Nusra predstavljaju opasnost po Kosovo zbog njihovog uticaja i sposobnosti po pitanju vrbovanja ljude u svoje redove.

Zaključci fokusne grupe potvrđuju rezultate gore navedenog istraživanja da je uticaj ekstremističkih grupa na Kosovu povećan tokom poslednje dve decenije, kao i da je porastao broj stavova o verskom radikalizmu na Kosovu. Aktivnosti radikalnih grupa i pojedinaca su se održavale i u zvaničnim i u nezvaničnim verskim objektima. Iako u većini slučajeva imame biraju lokalno stanovništvo ili privatni sponzori džamija, Islamska verska zajednica na Kosovu nema uticaja na njihovo imenovanje, ali to ne znači da je Islamska verska zajednica na Kosovu odgovorna za sve slučajeve radikalizacije.[7] Pored toga, Policija Kosova je od 2014. godine do danas uspešno osujetila aktivnosti ovih grupa aktivnostima kontradiverzione zaštite u cilju suprotstavljanja nasilnom ekstremizmu.

Usled aktivnosti kontradiverzione zaštite Policije Kosova i pravosudnog sistema, broj stanovnika koji su napustili Kosovo u cilju spajanja sa IDIL-om i drugim ekstremističkim grupama je značajno opao od 2015. godine. Međutim, zaključci fokusne grupe ukazuju da su stavovi o pretnjama terorističkih napada mnogobrojniji nego prethodnih godina. Zaključci fokusne grupe također pokazuju da je uticaj ekstremističkih grupa uporan, kao i da smanjen broj ljudi koji se pridružuju ekstremističkim grupama na Bliskom istoku ne predstavlja pokazatelj smanjenog nivoa opasnosti. Zapravo, znaci radikalizacije opstaju, tako da je zbog direktnih poziva IDIL-a na izvršenje napada kod kuće dok gube tlo pod nogama u Siriji i Iraku verovatnoća terorističkih napada veća.

Ova studija je pronašla par faktora poticanja i privlačenja radikalizaciji. Glavni faktori poticanja radikalizacije su razočarenje radom ključnih izvršnih organa na Kosovu, osećaj izolacije, zakonodavne i sudske institucije, kao i kriza identiteta i ekstremistička indoktrinacija, nezaposlenost, siromaštvo i drugi društveno-privredni uslovi, posebice slab sistem obrazovanja. Slede korupcija u institucijama, nedostatak organizovanih aktivnosti za mlade, kao i društvena stigmatizacija konzervativnih vernika. Pored toga, među faktore koji se konkretno odnose na žene ubrajamo obavezu udatih žena da se pridruže muževima, indoktrinaciju kroz nezvanična ili verska učenja preko interneta, kao i radikalizaciju članova porodice koja je umnogome rezultat pomanjkanja alternativnih aktivnosti unutar Islamske verske zajednice. Učesnici fokusne grupe su naveli sledeće faktore privlačenja: lična ubeđenja i filozofska predanost, očekivanje materijalne i duhovne nagrade, uticaj nekih imama koji su obrazovani na Bliskom istoku, kao i bliskoistočnih humanitarnih organizacija koje su aktivne na Kosovu od sukoba iz 1999. godine. Slede štampana literatura, internet, društveni mediji, kao i radikalizam kao globalni fenomen.

7 Imam najveće džamije u Prištini, džamije Mehmeda Osvajača, Shefqet Krasniqi, koja je smeštena tek par stotina metara od kancelarija Islamske verske zajednice, je nedavno optužen da je, između ostalog, podsticao ljude da učestvuju u sukobima u Siriji i za podsticanje terorističkih aktivnosti. Prema navodima Specijalnog tužioca na Kosovu, tokom službe u džamiji i preko društvenih medija, Krasniqi je aktivno uticao na ljude da se priključe zoni sukoba u Siriji i Iraku i da učestvuju u terorističkim delima. Optužnica ne isključuje princip pretpostavke nevinosti svakoga ko je okrivljen za krivično delo dok ne bude proglašen krivim pravosnažnom odlukom suda. V.: http://www.koha.net/arberi/2617/shefqet-krasniqi-akuzohet-se-ka-shtyre-te-rinjte-t-u-bashkohen-organizatave-terroriste-isis-dhe-al-nusra/.

Što se tiče rasprave o faktorima poticanja i privlačenja radikalizaciji, jedan od glavnih zaključaka o uticaju radikalne i ekstremističke ideologije je da mladići koji ne dolaze obavezno iz religioznih porodica mogu biti podložni takvim uticajima. Razlog leži u tome da oni mogu postati predmet manipulacije onih koji ih vrbuju ekstremnim tumačenjem verskih tekstova. Za razliku od njih, stariji, kao i oni koji poseduju tradicionalno versko znanje su manje skloni indoktrinaciji.

Zanimljiv zaključak je da žene mogu više da spreče nasilni ekstremizam zato jer primećuju znakove radikalizacije članova porodice od najranijih faza. Istovremeno, žene mogu biti sklone radikalizaciji jer su često izložene alternativnim izvorima verskog obrazovanja, uključujući preko muške članove porodice i internet. U principu, žene su umerenije od muškaraca, ali nedostatak pristupa im ne dozvoljava da utiču na procese, posebno unutar Islamske verske zajednice.

Studiju nastavljamo uvodom u kojem predstavljamo ključne podatke o Kosovu, da bi zatim sažeto objasnili razvoj radikalizacije i nasilnog ekstremizma, kao i neke od ključnih podataka iz anketa koje se bave ovim pitanjima. U trećem delu studije analiziramo kvantitativne i kvalitativne podatke „Pulsa javnosti" i drugih anketa UNDP-a, USAID-a, izveštaje procene UNDP-a, kao i izveštaje međunarodnih medija o radikalizaciji i nasilnom ekstremizmu na Kosovu. Studiju nastavljamo prezentacijom zakonodavnog okvira na Kosovu za borbu protiv nasilnog ekstremizma. Nakon toga sledi kratka prezentacija ključnih izveštaja o rodnim pogledima na nasilni ekstremizam. Četvrti deo studije predstavlja rezultate rasprava fokusnih grupa o nasilnom ekstremizmu koji zaključujemo nizom preporuka. Glavni zaključci studije su sažeti u tekstualnim poljima u delu koji se odnosi na rad fokusnih grupa. U petom i završnom delu studije predstavljamo ključne informacije o metodologiji koja je korišćena za izvođenje studije, uključujući i održavanje fokusnih grupa, analizu i prezentaciju podataka.

Neke od glavnih preporuka koje su proizašle iz analize podataka fokusnih grupa se primarno odnose na način na koji društvo i institucije na Kosovu mogu da povećaju otpornost Kosova u odnosu na uticaj radikalnih i ekstremističkih ideologija i grupa, kao i dugoročne načine sprečavanja nasilnog ekstremizma. Ove preporuke nisu iscrpne: pošto se situacija stalno menja to iziskuje potrebu za kontinuiranim nizom pristupa i delovanja.

2. UVOD

Sledeća analiza „Pulsa javnosti" na temu sprečavanja nasilnog ekstremizma koristi podatke prethodnih anketa „Pulsa javnosti" koje,[8] između ostalog, mere javne stavove građana Kosova o nasilnom ekstremizmu. Anketa iz 2014. godine je izvršena u vreme kada se veliki broj građana Kosova pridružio IDIL-u i drugim radikalnim grupama što je doseglo vrhunac od više od 300 vrbovanih. Studija koja je pred vama je napisana nakon povećanih i kontinuiranih napora za sprečavanje radikalizacije i nasilnog ekstremizma koji su doveli do naglog pada u broju vrbovanih građana Kosova u bliskoistočni sukob.[9] Ova studija nudi detaljnu kvalitetnu i kvantitetnu analizu pojave nasilnog ekstremizma, uključujući pregled studija, novinskih članaka i zakonodavnog okvira o nasilnom ekstremizmu, kao i rezultate diskusija vođene u tri fokusne grupe sa stručnjacima, organizacijama građanskog društva, Islamskom verskom zajednicom Kosova, kao i predstavnicima centralnog i opštinskih nivoa vlasti.

Kosovo ima oko 1,8 miliona stanovnika.[10] Popis stanovništva koji je 2011. godine izvršila Agencija za statistiku Kosova (ASK) koji uključuje i procenu broja stanovnika u četiri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom na severu Kosova, pokazuje sledeću približnu etničku raspodelu stanovništva na Kosovu: 91% Albanaca, 4% Srba, i 5% Bosanaca, Turaka i pripad-

8 Podaci o broju stranih boraca sa Kosova u sukobima u Siriji i Iraku su preuzeti iz sledeće studije: UNDP. 2015. "Sveobuhvatna procena borbe protiv nasilne radikalizacije na Kosovu." Supra. 3.
9 UNDP, 2014. Puls javnosti 8.
10 Agencija za statistiku Kosova. 2015. "Procena broja stanovništva na Kosovu, decembar 2014. godine". Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://askdata.rks-gov.net/PXWeb/pxweb/en/askdata/askdata__Population__Population%20Structure/Estimated%20data%20by%20municipality%202012-2014.px/table/tableViewLayout1/?rxid=4e69886e-d7ea-4bf8-bfac-670a91f4531c.

nika ostalih zajednica.[11] Studije pokazuju da je preko 90% stanovništva na Kosovu islamske veroispovesti.[12] Kosovo je sekularna država koja je neutralna po pitanju verskih uverenja i koja ne nudi veronauku u školama. Iako nije zabranjeno, neuobičajeno je da državni službenici nose verska obeležja na radnom mestu. Međutim, sekundarno zakonodavstvo ograničava nošenje verskih obeležja studentima u objektima pred univerzitetskog obrazovanja što je izazvalo kontroverzu i javne rasprave na Kosovu tokom poslednjih par godina. Zbog toga, neke opštine, kao što je opština Elez Han, su uvele svoje propise koji u pred univerzitetskim obrazovnim institucijama ne ograničavaju nošenje šamije kao glavnog oblika verske pripadnosti žena Islamu na Kosovu.[13] Opštine imaju potpuna ovlašćenja da razviju planove aktivnosti za sprečavanje nasilnog ekstremizma. Neke od opština su preduzimale inicijative u tom pravcu, ali većina drugih i dalje zavisi od inicijativa centralnih institucija. Mediji na Kosovu su slobodni i pokrivaju veliku i živahnu scenu zbivanja, uključujući i najnovije trendove na polju tehnologije. Važeći zakon koji reguliše rad medija dozvoljava emitovanje nenadgledanog sadržaja plaćenih TV kanala od strane relevantnih regulatornih tela.[14]

Policija Kosova navodi da je oko 316 stanovnika Kosova je napustilo zemlju kako bi se borili u stranim ratovima u Siriji "većinom u periodu između 2013. i 2014. godine da bi se oko 117 vratilo nazad u zemlju".[15] Iako Kosovo nije pod većim uticajem sukoba u Siriji i Iraku od drugih delove Evrope, studija UNDP-a iz 2015. godine o borbi protiv nasilne radikalizacije na Kosovu ukazuje da je sa Kosova na ratove na Bliskom Istoku otišao treći najveći broj stranih boraca po milion stanovnika islamske veroispovesti, nakon Belgije i Francuske,[16] ili najveći broj po glavi stanovnika u Evropi.[17] Izveštaj EU o Kosovu za 2016. godinu navodi sličan broj stanovnika Kosova koji su se pridružili ekstremističkim organizacijama na Bliskom istoku.[18]

Sasvim je pogrešna naracija da je sa Kosova otišao najveći broj stranih boraca po glavi stanovnika ukoliko se taj broj posmatra u kontekstu razvoja demografije na Kosovu. Procena ASK koja se navodi u Izveštaju o humanom razvoju na Kosovu za 2014. godinu ukazuje da se između 450,000 i 550,000 stanovnika iselilo sa Kosova u periodu između 1969. i 2011. godine, kao i da preko 700,000 stanovnika Kosova živi u inostranstvu.[19] Iako su prethodne periode iseljenja sa Kosova (sedamdesetih, osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka) uglavnom karakterisali privredni i politički razlozi, prevladavajući motivi za iseljenja nakon juna 1999. godine su spajanje porodica, iseljenje neobrazovane omladine i, konačno, privremeno iseljenje iz zemlje radi obavljanja posla ili stručnog obrazovanja.[20] Procenjuje se da je u poslednjem kvartalu 2014. godine i prvih meseci 2015. godine 50,000 stanovnika Kosova nelegalno imigriralo u Zapadnu Evropu i to uglavnom zbog ekonomskih razloga.[21] U poslednjih

11 Popis stanovništva Kosova za 2011. godinu nije uključivao stanovnike srpske narodnosti iz sledećih opština: Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić. Procena UNDP-a iz 2014. godine koja se zasniva na Popisu stanovništva Kosova za 2011. godinu je sledeća: 91% Albanaca, 3,4% Srba i 5,6% pripadnika ostalih etničkih grupa. Među pripadnike ostalih etničkih grupa ubrajamo Aškalije, Egipćane, Rome, Gorance, Hrvate, Crnogorce.

12 Rezultati ankete IDRA iz 2012. godine za potrebe Friedrich Ebert Stiftung pokazuju da je preko 91% stanovnika Kosova islamske veroispovesti. V.: IDRA. 2012. "Kosovo Youth Study: Forwards Looking, Grounded in Tradition." Friedrich Ebert Stiftung Kosovo. Priština.

13 Razgovor vođen sa predstavnicima vlasti opštine Elez Han.

14 Zakon br. 04/L-044 o Nezavisnoj komisiji za medije. 2012. Digitalna verzija dokumenta na srpskom jeziku: https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2809.

15 Qafmolla, Ervin. 2016. "European Commission concerned over Kosovo's lack of deradicalization programs." Prishtina Insight, 10. novembar 10 2016. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://prishtinainsight.com/european-commission-concerned-kosovos-lack-deradicalization-programs/.

16 Kursani, Shpend. 2015. Supra. 2.

17 Evropska komisija. 2016. Izveštaj o Kosovu* za 2016. godinu. Str. 70. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf.

18 UNDP. 2015. " Sveobuhvatna procena borbe protiv nasilne radikalizacije na Kosovu." Supra. 3.

19 UNDP. 2015. Izveštaj o humanom razvoju na Kosovu za 2014. godinu. Str. 24. Digitalna verzija dokumenta na srpskom jeziku: http://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/human_development/kosovo-human-development-report-2014.html.

20 Ibid.

21 INDEP (Institut za politiku razvoja). 2015. "An Overview of Migrations of Kosovars into the EU: Migration and a Multifaceted

40 godina Kosovo je zbog iseljenja izgubilo polovinu stanovništva. Stoga, ukoliko pogledamo kontekst političkih i društveno-privrednih problema na Kosovu poslednjih nekoliko decenija, broj stranih boraca sa Kosova je komparativno minoran.

Od septembra 2014. godine se primećuje povećana mobilizacija agencija i institucija bezbednosti. To je dovelo do hapšenja oko 100 lica,[22] pokretanja istraga protiv 78 lica, donošenja 36 presuda, kao i do predstojećih 33 suđenja koja su planirana za period između 2015. i 2016. godine.[23] Predmet ovih procesa je 14 imama sa Kosova, većinom radnika Islamske verske zajednice.[24] Osim ovih aktivnosti kontradiverzione zaštite, centralne institucije Kosova su 2015. godine usvojile "Strategiju sprečavanja nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu za period između 2015. i 2020. godine" u cilju dugoročnog rešavanja problema radikalizacije i ekstremizma.

Ankete koje su sprovedene između 2012. i 2015. godine pokazuju da društvo na Kosovu postaje religioznije što je u suprotnosti sa predratnim stanjem.[25] Iako nije sprovedena nijedna anketa o verskoj pripadnosti stanovnika Kosova pre 1999. godine, 45 godina komunističke vladavine i homogenizacija kosovskih Albanaca oko nacionalnog cilja devedesetih godina prošlog veka, ističe manje-više sekularnu prirodu društva na Kosovu, što je zaključak koji dele mnogobrojne studije.[26] Na primer, anketa Instituta za istraživanje razvoja i alternative (IDRA) iz 2012. godine pokazuje da 26% mladih uzrasta između 16 i 27 godina starosti na Kosovu praktikuje religiju.[27] Druge studije pokazuju da se razočarenje opštim privrednim i političkim stanjem povećava, da je poverenje u državne institucije na najnižem nivou, i da je poverenje u verske institucije u stalnom porastu.[28] Uprkos tome, po svemu sudeći, društvo na Kosovu je i dalje umereno religiozno bez značajnih incidenata motivisanih religijom.[29]

3. PREGLED STRUČNE LITERATURE

3.1 Analiza kvantitativnih podataka

Razne ankete pokazuju dosledne stavove stanovnika Kosova u pogledu nasilnog ekstremizma. Anketa UNDP-a, „Puls javnosti 8" ukazuje da svaki treći stanovnik Kosova veruje da je od 2012. godine veći broj stanovnika Kosova pod uticajem ekstremnih ili radikalnih oblika Islama, dok svaki četvrti veruje da radikalne grupe imaju uticaj na Kosovu.[30] Anketa koju je sproveo Pew Research Center ukazuje da je 45% stanovnika Kosova vrlo zabrinuto ili poma-

Phenomenon." Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.qendrore.com/indepi/wp-content/uploads/publications_en/An%20overview%20of%20migrations%20of%20Kosovars%20into%20the%20EU%20Migration%20as%20a%20Multifaceted%20Phenomenon.%20%5bZana%20Dobruna%20Burim%20Ejupi%20and%20Learta%20Hollaj%2C2015%2006%2CDemocratic%20Governance%5d.pdf

22 Gall Carlotta. 2016. "How Kosovo was Turned into Fertile Ground for ISIS." New York Times, 21. maj 2016. god.

23 Govori, Skender. 2016. "Kosovo Terror Suspects Given Stiff Sentences." Balkan Insight, 18. juli 2016. god.

24 Evropska komisija. Supra. 17.

25 Anketa koju su sproveli trustovi mozgova na Kosovu pokazuje da Muslimani imaju najmanje kontakta sa verskim institucijama jer 40% Muslimana imaju kontakt sa njima, zatim Katolici od kojih je više od polovine u kontaktu sa verskim institucijama, kao i Pravoslavci od kojih je 70% u kontaktu sa svojim verskim institucijama. Ista studija sugeriše da je najveće poverenje u verske institucije među Muslimanima (59%), zatim Katolicima (57%), i Pravoslavcima (46%). V.: Kosovski centar za bezbednosne studije. 2016. "Posebno izdanje bezbednosnog barometra na Kosovu: stavovi građana protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije na Kosovu". Kosovski centar za bezbednosne studije. Priština.

26 USAID. 2015. "Procena rizika od nasilnog ekstremizma na Kosovu", april-maj, 2015. god.

27 Prema navodima ankete IDRA-e iz 2012. godine koja je načinjena za potrebe Friedrich Ebert Stiftung, 26% mladih uzrasta između 16 i 27 godina starosti na Kosovu praktikuje religiju. V.: IDRA, Supra 5.

28 V.: UNDP Kosovo, 2016. god. Puls javnosti o korupciji, USAID. 2015. Supra 22;

29 Kosovski Srbin koji se obukao kao imam je 4. avgusta 2016. godine skinuo albansku zastavu sa minareta Velikince džamije u Gnjilanu. Uhapšen je od strane policije Kosova. Slučaj je zaključen jer se ispostavilo da je čovek mentalno bolestan. V. Supra. 12.

30 UNDP. 2014. Supra. 7

lo zabrinuto po pitanju ekstremističkih verskih grupa na Kosovu.[31] Anketa iz 2015. godine je pokazala da je zabrinutost stanovnika Kosova po pitanju ekstremističkih organizacija na Kosovu manja, ali da nije manja zabrinutost po pitanju mogućnosti ekstremističkih organizacija iz inostranstva da se probiju na Kosovo kako svaki sedmi stanovnik Kosova smatra da su IDIL i Al Nusra opasne organizacije zbog njihove sposobnosti da vrbuju ljude sa Kosova.[32] Nedavna studija UNDP-a o stavovima o radikalizaciji na nivou zajednice je pokazala da je trend radikalizacije na Kosovu povećan pošto 63% ispitanika veruje da u njihovim zajednicama postoji problem sa radikalizacijom.[33]

Anketa UNDP-a iz 2014. godine, „Puls javnosti", ukazuje da svaki treći stanovnik Kosova veruje da postoji mogućnost da Kosovo postane meta terorističkih napada, dok svaki sedmi stanovnik smatra da povratnici iz ratova u Siriji i Iraku predstavljaju potencijalnu pretnju i najverovatnije osobe koje bi mogle da izvrše terorističke napade na Kosovu.[34] S druge strane, najupečatljiviji zaključak ankete Pew Research Centra je procenat stanovnika Kosova koji opravdavaju samoubilačke napade u odbranu Islama od neprijatelja: dok 71% ispitanika ni u kojem slučaju ne opravdavaju samoubilačke napade, 2% često opravdavaju takve napade, 9% ponekad opravdavaju, i 11% retko opravdavaju samoubilačke napade.[35] Iako različiti po frekvenciji opravdavanja, ovi podaci ukazuju da je svaki osmi stanovnik Kosova podlegao ekstremizmu što se poklapa sa brojem onih koji pružaju podršku vladavini Šerijata na Kosovu (20%).[36]

Posebno izdanje bezbednosnog barometra na Kosovu pokazuje da bi se 10% stanovnika Kosova odazvalo verskom, radije nego nacionalnom pozivu, dok bi se 46% stanovnika Kosova odazvalo i nacionalnom i verskom pozivu.[37] Fokusne grupe organizovane za potrebe ove studije su takođe raspravljale o pitanju identiteta. U stvari, postoji par razloga zašto je verski (pod)identitet ponekad jednako jak ili jači nego etnički ili nacionalni identitet, posebno među kosovskim Albancima. Kao što je objašnjeno u delu o fokusnim grupama, među ovim razlozima su se našli i Kosovo kao "neujedinjenja nacionalna država" (u kontekstu deklaracije nezavisnosti iz 2008. godine),[38] menjanje identiteta tokom prošlog veka i prelaznog perioda gde je verski identitet ostao jedini netaknuti sloj identiteta, kao i neispunjena očekivanja od nezavisnosti.

Stavovi o povećanoj verovatnoći terorističkih napada na Kosovu čine deo opšte klime straha koju su stvorili česti teroristički napadi u Zapadnoj Evropi tokom protekle tri godine, kao i zbog direktnih pretnji nekih stranih boraca sa Kosova u Siriji.[39] Globalizacija medija, uključu-

31 Pew-Templeton Global Religious Futures Project. 2012. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.globalreligiousfutures.org/countries/kosovo#/?affiliations_religion_id=0&affiliations_year=2010®ion_name=All%20Countries&restrictions_year=2013.
32 Kosovski centar za bezbednosne studije. 2016. "Posebno izdanje bezbednosnog barometra na Kosovu: stavovi građana protiv nasilnog ekstremizma i radikalizacije na Kosovu".
33 Anisa Goshi i Dallin van Leuven. 2017. "Kosovo-wide Assessment of Perceptions of Radicalization at the Community Level." UNDP i Vlada Kosova.
34 Ibid str. 21 i 23.
35 Pew research Center. Supra. 31
36 Ibid.
37 Predanost verskom pozivu: 9% u urbanim područjima, 10% u ruralnim područjima; predanost nacionalnom i verskom pozivu: 48% u urbanim područjima, 44% u ruralnim područjima. Citat preuzet iz: Kursani, Shpend. 2015. "Report inquiring into the causes and consequences of Kosovo's citizens' involvement as foreign fighters in Syria and Iraq." Kosovski centar za bezbednosne studije. Priština.
38 Na dan 17. februar 2008. godine, Skupština Kosova je jednoglasno proglasila nezavisnost Kosova od Srbije. Legalnost ove deklaracije je sporna. Srbija je zatražila međunarodnu potvrdu ove odluke, kao i podršku za svoj stav da je ova deklaracije nelegalna, pa je u oktobru 2008. godine zatražila savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde. Sud je utvrdio da deklaracija nije prekršila međunarodno pravo.
39 U junu 2015. godine, Ridvan Haqifi, poznatiji pod nadimkom Al Kosovi, se pojavio u propagandnom videu IDIL-a gde je pripretio da će Kosovo da doživi "mračne dane". Al Kosovi je proglašen mrtvim 8. februara 2017. godine.

jući TV i vesti preko Interneta, utiče na širenje zamišljene nesigurnosti među ljudima iz raznih zemalja. Uprkos povećanoj mobilizaciji za sprečavanje nasilnog ekstremizma, većina ispitanika veruje da su aktivnosti državnih institucija u pravcu borbe protiv nasilnog ekstremizma neuspešne (57%), manjina od 5% ispitanika veruje da su takve aktivnosti uspešne, dok 35% ispitanika veruje da su aktivnosti državnih institucija u pravcu borbe protiv nasilnog ekstremizma donekle uspešne. Anketa UNDP-a sa kraja 2014. godine, „Puls javnosti",[40] je pokazala da svaki drugi kosovski Albanac snažno podržava ili podržava hapšenja, dok svaki treći kosovski Albanac (27%) ne podržava ili snažno ne podržava hapšenja. Stopa odobravanja je manja među pripadnicima ostalih naroda na Kosovu[41] od kojih je samo 36,5% podržalo hapšenja.[42] Trideset i pet odsto ispitanika nije odgovorilo na ovo pitanje, dok je stopa neodobravanja slična stopi neodobravanja kosovskih Albanaca (28,5%). Stopa odobravanja kosovskih Srba je mnogo veća i bliži se 92%.[43]

Međutim, više od polovine stanovnika Kosova se zalaže za rehabilitaciju povratnika iz ratova u Siriji i Iraku.[44] Za razliku od njih, svaki peti stanovnik Kosova veruje da bi povratnici iz ratova trebali biti uhapšeni na licu mesta, dok 15% tvrdi da povratnicima ne bi trebalo biti dopušteno da se uopšte vrate na Kosovo. U anketi UNDP-a iz 2017. godine, svaki šesti ispitanik sa Kosova je izjavio da se ne oseća prijatno i da postoje rizici zbog povratka stranih boraca u njihov kraj.[45] Samo 4,5% ispitanika je izjavilo da podržavaju rehabilitaciju, dok je manji procenat izjavio da bi povratnike strane borce trebalo uhapsiti na licu mesta. Manje od 4% ispitanika i to onih koji dolaze iz ugroženih područja Kosova u Kačaniku, Gnjilanu, Uroševcu, Prištini i Kosovskoj Mitrovici je izjavilo da bi pozdravilo povratak stranih boraca na Kosovo. Slična zabrinutost po pitanju nedostatka programa za rehabilitaciju je izražena i u Izveštaju EU o Kosovu za 2016. godinu.[46] Centralne institucije Kosova rade na rešavanju tog pitanja. Na primer, do kraja 2016. godine, Ministarstvo pravde Kosova i Islamska verska zajednica Kosova su postigli dogovor o angažovanju deset imama koji će služiti zatvorenicima u delu programa podrške za rehabilitaciju i reintegraciju onih koji su uhapšeni zbog kršenja zakona u vezi sa ratovima u Siriji i Iraku. Ovu inicijativu sprovodi Ministarstvo pravde Kosova uz pomoć međunarodnih organizacija.

Studije također ukazuju da su javni stavovi pod uticajem akutnih dešavanja na Kosovu i u širem regionu. Političke tenzije na Kosovu su dostigle svoj vrhunac tokom druge polovine 2015. godine kada je opozicija omela rad Skupštine Kosova i mobilizovala građane Prištine da protestvuju na cestama potpisivanje Sporazuma između Kosova i Srbije o Zajednici većinskih srpskih opština iz avgusta 2014. godine, kao i Sporazum o liniji razgraničenja sa Crnom Gorom. Najveća je stopa stanovnika Kosova koji veruju da glavnu pretnju Kosovu predstavljaju nasilni neredi potaknuti od strane političkih i stranačkih militanata (60%), a slede oni koji smatraju da glavne pretnje predstavljaju etnički motivisano nasilje (36%) i verski ekstremizam (29%). Čini se da potonje ukazuje na dugoročnu usklađenost ovakvih stavova sa stavovima izraženim u anketama UNDP-a i drugim anketama koje su prethodno citirane u ovoj studiji. Sve u svemu, zabrinjavajuće je što velika većina stanovnika Kosova očekuje nasilje čime se sugeriše da je stabilnost Kosova krhka u skoro svim svojim aspektima.[47]

40 Ibid.
41 Ibid.
42 Hapšenja su izvršena tokom leta i jeseni 2014. godine.
43 Pripadnici ostalih naroda na Kosovu je termin koji se koristi za nesrpske manjine na Kosovu, kao što su Bosanci, Turci, Aškalije, Egipćani, Romi, Hrvati, Crnogorci, i pripadnici ostalih zajednica.
44 Program rehabilitacije se trenutno oblikuje pod okvirom "Strategije Kosova za sprečavanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu za period između 2015. i 2020. godine".
45 Goshi i van Leuven. 2017. Str. 49-50. Supra. 33.
46 Evropska komisija. Supra. 17.
47 Samo 8% ispitanika veruje da nema opasnosti od političkog ili stranačkog nasilja, 21% je skeptično po pitanju postojanja opasnosti od etničkog nasilja, dok 36% smatra da nema opasnosti od verskog nasilja. V. Supra. 12.

Nekoliko studija i anketa na ovu temu sugerišu da je "neodgovorno izveštavanje" medija preuveličalo problem nasilnog ekstremizma.[48] Izveštaj USAID-a, u principu, tvrdi da su mediji "pogoršali problem" nasilnog ekstremizma.[49] Prema navodima USAID-a, "to je dovelo do preplašenosti opšte populacije koja misli da je opasnost od nasilnog ekstremizma veća nego što jeste". Zbog neuravnoteženog izveštavanja medija i društvenih medija, USAID i Kosovo smatraju da stanovnici Kosova, koji se uglavnom informišu preko sredstava javnog informisanja na albanskom jeziku, pogrešno tumače verski konzervatizam kao ekstremističku ideologiju.

Shodno tome, zaključci „Pulsa javnosti" takođe otkrivaju da većina stanovnika Kosova stvara mišljenje o prisustvu nasilnog ekstremizma na Kosovu preko štampanih i elektronskih medija (52%), kao i društvenih medija kao što su Facebook i Twitter (10%). Nasuprot tome, 38% stavova se stvara u razgovoru sa prijateljima i porodicom, kao i ličnim iskustvom. Samo 4% ispitanika je formiralo mišljenje o nasilnom ekstremizmu iz ličnog iskustva.[50] Glavni zaključci fokusnih grupa pokazuju da je izveštavanje medija moglo da stvori iskrivljenu sliku kojom se verski konzervatizam predstavlja kao verski ekstremizam.

Faktori poticanja i privlačenja predstavljaju neke od glavnih problema koje treba rešiti kako bi se sprečio nasilni ekstremizam. Dosadašnje studije su identifikovale veliki broj faktora poticanja i privlačenja počev od privrednih i društvenih faktora (nezaposlenost, slab sistem obrazovanja, izolacija mladih i nemogućnosti putovanja), slabe kapacitete institucija i integriteta (neispunjena očekivanja, nezadovoljstvo privrednom i političkom orijentacijom Kosova, korupcija, itd.), versko solidarisanje, kao i otuđenost zbog verskih stavova.[51] Faktori privlačenja uključuju: aktivne mreže vrbovanja koje se uglavnom sastoje od radikalnih lidera koji su obrazovani na nekim bliskoistočnim univerzitetima, uticaje radikalnih i ekstremnih imama i pojedinaca u pograničnim područjima između Kosova i BJR Makedonije, *online* radikalizam, potragu za identitetom i nagradama, kao i uticaj ekstremističkih medija i ekstremističkih sadržaja na društvenim medijima.[52]

3.2 Izveštavanje međunarodnih medija

Medijski izveštaji o nasilnom ekstremizmu na Kosovu pružaju različita gledišta koja se kreću od onih koji stvaraju sliku o Kosovu kao o leglu ekstremizma do onih sa uravnoteženijim stavovima. Na primer, članak objavljen u New York Timesu opisuje Kosovo kao "istureno mesto islamskog ekstremizma i džihadistički cevovod".[53] Pišući o ovoj temi prilično senzacionalističko novinarskim stilom, članak tvrdi da je društvo transformisano i da je Kosovo, kao i sama priroda njegovog društva preoblikovana" da prigrli nasilni ekstremizam.[54]

S druge strane, časopis The Nation pobija navode New York Timesa tvrdnjama da je njihov izveštaj neistinit i da su predstavili lažne činjenice.[55] The Nation pruža uravnoteženu sliku stanja tvrdeći da se verska islamska tradicija na Kosovu umerena uprkos zaraznim aktivnostima

48 Termin "mediji" se za potrebe ove studije odnosi na štampane, elektronske i internet medije.
49 USAID. 2015. Supra 26.
50 UNDP. 2014. Supra 8.
51 Kancelarija Premijera 2015. "Strategija o sprečavanju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu za period između 2015. i 2020. godine". Priština. USAID. 2015. "Procena rizika od nasilnog ekstremizma na Kosovu". april-maj, 2015. god. UNDP. 2015. "Sveobuhvatna procena borbe protiv nasilne radikalizacije na Kosovu".
52 Ibid.
53 Ibid.
54 Gall Carlotta. 2016. "How Kosovo was Turned into Fertile Ground for ISIS." The New York Times. 21. maj 2016. godine. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: https://www.nytimes.com/2016/05/22/world/europe/how-the-saudis-turned-kosovo-into-fertile-ground-for-isis.html?_r=0
55 Wilson, Lydia. 2016. "Is Kosovo the New European Hotbed of Jihadi Extremism?" The Nation. 14. juli 2016. god. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: https://www.thenation.com/article/is-kosovo-the-new-european-hotbed-of-jihadi-extremism/

koje predvodi par radikalnih imama koji pokušavaju da ubrizgaju ekstremističku ideologiju u društvo na Kosovu.[56] Neki međunarodni mediji su zaista pružili krive opise ekstremizma koje su preneli drugi mediji doprinoseći širenju lažnih informacija na globalnom nivou.[57]

U članku časopisa New Eastern Europe se tvrdi da se radikalizacija vrši tajno i duboko u najnižim slojevima društva i da joj je teško ući u trag.[58] Ovaj članak tvrdi da kriza identiteta i razočarenje u efekte nezavisnosti predstavljaju glavne uzroke radikalizacije.[59] Reuters izveštava o bombašu samoubici, Blerimu Heti, nasiljima notornog Lavdrima Muhaxherija u Siriji, kao i akcijama snaga za sprovođenje zakona na Kosovu među kojima i hapšenje 14 imama koje je usledilo nakon dela boraca sa Kosova u redovima IDIL-a.[60]

Članak Radija Slobodna Evropa/Radija Liberty objašnjava da radikalizaciju mladića vrše radikalni imami i nevladine organizacije koji koriste društvene medije kako bi se obratili nezadovoljnim mladićima,[61] dok britanski Telegraph opisuje Kačanik kao "glavni grad džihadista na Balkanu" (avgust 2015. god.).[62] Telegraph objašnjava da neki od razloga zbog kojih se neki stanovnici Kosova priključuju IDIL-u uključuju ogromno siromaštvo, nezaposlenost, vanjske uticaje i korupciju u državnim institucijama.[63]

Razni izveštaji sugerišu na interne sukobe u Islamskoj verskoj zajednici čije rukovodstvo dosledno umanjuje opasnost od nasilnog ekstremizma u sopstvenim redovima. Razgovori koji su vođeni za potrebe ove studije ukazuju da je Islamska verska zajednica ignorisala žalbe lokalnih imama o aktivnostima i opasnostima koje prete od ekstremizma. Na primer, imam iz Kačanika otkriva da su se Islamska verska zajednica, opštinske vlasti i Policija Kosova oglušili o njegovo neprestano prijavljivanje opasnosti koje prete od lokalnih ekstremista tokom 2006. godine.[64]

3.3 Pravni okvir

Kosovo raspolaže sveobuhvatnim pravim okvirom za borbu protiv terorizma koji je, prema navodima američkog State Departmenta "dovoljan kako bi se krivično gonili pojedinci za koje se sumnja da su počinili ili podržavali terorističke aktivnosti".[65] Ovaj zakonodavni okvir se sastoji od Krivičnog zakona i Zakona o krivičnom postupku koji sveobuhvatno tretiraju ovu problematiku i stvaraju neophodnu proceduru za krivično gonjenje zločina povezanih sa terorizmom. Skupština Kosova je 2015. godine usvojila Zakon o zabrani učestvovanja u stranim sukobima koji reguliše krivično gonjenje pripadnika IDIL-a i ostalih terorističkih organizacija po povratku na Kosovo. Do 2015. godine, na Kosovo se vratilo 130 učesnika u bliskoistočnim

56 Ibid.
57 Dve medijske kuće su spomenule "Makovićku džamiju na periferiji Prištine". Takav objekat, međutim, ne postoji. Za više informacija posetite: Al-Arnaout, Mohammad. 2013. "Albanian Islamists Join Syrian War." Al-Monitor. Citat preuzet iz: Bartos, Gordon N. 2014. "Jihad in the Balkans: The Next Generation." World Affairs. Al-Arnaouta su citirale dnevne novine iz Tirane "Shekulli" u broju objavljenom 13. aprila 2013. god.
58 Orzechowska, Ida. 2014. "The Hidden Growth of Islamic Extremism in Kosovo." New Eastern Europe. 22. avgust 2014. god. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.neweasterneurope.eu/interviews/1301-the-hidden-growth-of-islamic-extremism-in-kosovo.
59 Ibid.
60 Bytyqi, Fatos. 2014. "Indebted to America, Kosovo struggles to curb Islamist recruits." Reuters. 1. oktobar 2014. god. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.reuters.com/article/us-kosovo-islamist-usa-idUSKCN0HQ3LZ20141001.
61 Ibid.
62 Bezhan, Frud. 2016. "Inside Kosovo's Islamist Cauldron." Radio slobodna Evropa/Radio Liberty. Juni, 2016. god. Digitalna verzija dokuemnta na engleskom jeziku: http://www.rferl.org/a/inside-kosovos-islamic-cauldron/27825148.html.
63 Freeman, Colin. 2015. "Inside Kacanik, Kosovo's Jihadist Capital." 23. avgust 2015. god. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/kosovo/11818659/Inside-Kacanik-Kosovos-jihadist-capital.html.
64 Ibid.
65 Američki State department: 2016. "Country Reports on Terrorism 2015 – Europe Overview-Kosovo." Digitalna verzija: https://www.state.gov/j/ct/rls/crt/2015/257516.htm

sukobima,[66] a do 2016. godine doneseno je 36 presuda, održano 33 suđenja, 50 lica je stavljeno pod istragu i 78 lica je osumnjičeno.[67] Pored toga, u novembru 2016. godine je uhapšeno 19 muškaraca zbog sumnje da su učestvovali u zaveri za izvođenje terorističkih dela na Kosovu i Albaniji.

Kosovo je 2016. godine proširilo zakonski okvir za borbu protiv terorističkih aktivnosti. Tako je u maju 2016. godine Skupština Kosova usvojila Zakon o sprečavanju pranja novca i borbu protiv finansiranja terorizma koji je zamenio zakon iz 2013. godine.[68] U novembru 2016. godine, Centralna banka Kosova je odobrila Pravilnik o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma.[69] Od 2013. godine, državne institucije Kosova su usvojile dve administrativne upute i dva administrativna uputstva koje se odnose na finansiranje terorizma, među kojima: Administrativna uputa o obuci za sprečavanje i borbu protiv pranja novca i finansiranje terorizma iz 2013. godine, Administrativna uputa o sprečavanju i otkrivanju finansiranja terorizma iz 2015. godine, Administrativno uputstvo o državnoj proceni pranja novca i opasnosti od finansiranja terorizma iz 2013. godine, Administrativna uputa o sastavljanju statističkih podataka, izveštaja i preporuka po pitanju pranja novca i finansiranja terorizma iz 2013. godine, kao i Administrativna instrukcija o minimalnim standardima, pisanim procedurama i kontrolama srodnih stručnih lica na poslovima sprečavanja i otkrivanja pranja novca i finansiranja terorizma.[70]

Iz stručne literature i razgovora vođenih za potrebe ove studije izranjava dosledna priča koja kaže da institucije na Kosovu nisu obraćale pažnju na probleme radikalizacije i vrbovanja za Siriju sve do druge polovine 2014. godine kada je uhapšeno par imama za koje se sumnjalo da su vrbovali za IDIL i ostale ekstremističke organizacije. Ova hapšenja, kao i opšta mobilizacija institucija na Kosovu protiv nasilnog ekstremizma su izazvani nakon što je na YouTubeu emitovan video snimak na kojem je ekstremista sa Kosova, Lvdrim Muhaxheri, odrubio glavu nenaoružanom civilu u Siriji. Policija nije postupala po žalbama ljudi o procesu radikalizacije u koji su bili uključeni njihovi članovi porodice, osim ispitivanja navoda, jer u to vreme jednostavno nisu postojali dokazi da je počinjeno krivično delo.[71] Izveštaj o radu na Kosovu Komisije Evropske unije iz 2016. godine sličnim tonom konstatuje da se posvećuje malo pažnje programima za sprečavanje, de-radikalizaciju i reintegraciju onih koji su se vratili sa ratišta u Siriji.[72] S druge strane, Kosovo aktivno rešava problem radikalizacije u zatvorima pregledanjem i konfiskovanjem svih verskih materijala u zatvorima na Kosovu, osim Kur'ana. Pored toga, imami Islamske verske zajednice na Kosovu predaju veronauku u zatvorima u delu programa za de-radikalizaciju i rehabilitaciju.

66 Evropska komisija. 2016. Izveštaj o Kosovu* za 2016. godinu. Str. 71. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf.

67 Peci, Edona. 2016. "Can Kosovo Rehabilitate its Homegrown Extremists?" Balkan Insight. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.balkaninsight.com/en/article/can-kosovo-rehabilitate-its-homegrown-extremists--07-13-2016.

68 Zakonom iz 2013. godine je isti zakon iz 2010. godine dopunjen i izmenjen.

69 Centralna banka Republike Kosovo, 2016. Pravilnik o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://bqk-kos.org/repository/docs/korniza_ligjore/english/11-BQK%20-%20ENG%20-%20Rregullorja%20per%20parandalimin%20e%20pastrimit%20te%20parave.pdf.

70 Ministarstvo finansija, Finansijska obaveštajna služba. Zakonski propisi. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://fiu.rks-gov.net/legistlation/?lang=en.

71 Xharra, Arbana. 2016. "Few but Fanatical – the Kosovo Women Who Go Over to ISIS." Balkan Insight. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.balkaninsight.com/en/article/few-but-fanatical-the-kosovo-women-who-go-over-to-isis-01-22-2016#sthash.TElcmQC5.dpuf.

72 Evropska komisija. 2016. Supra 17. Str. 71.

3.4 Rodni pogledi na nasilni ekstremizam

Ovaj izveštaj prepoznaje da postoji opšti nedostatak istraživanja koji je posebno usmeren na rodne poglede na nasilni ekstremizam, kao i da treba izvesti dalja istraživanja u tom pogledu. Međutim, u slučaju Kosova, od 316 građana koji su se pridružili IDIL-u, 44 su žene, od kojih se 7 vratilo na Kosovo.[73] Studije koje su sprovedene na Kosovu sugerišu da je većina žena koje su otišle u zone sukoba na Bliskom istoku tako uradila ne bi li se, dobrovoljno ili silom, pridružile svojim muževima.[74] Neke od žena su se čudno ponašale u smislu da su se povukle od porodice i društva u samoizolaciju pre nego što su pobegle.[75] One koje su uspele da se pridruže muževima u Siriji su se bacile na brigu o muževima, kao i o deci koju su povele sa sobom. Početkom 2017. godine se u Siriji nalazilo 27 dece od kojih su neku odveli očevi bez pristanka majke.[76] U početnim fazama, ekstremističke organizacije nisu vrbovale žene nego je taj trend započeo nakon što je IDIL u osvojenim područjima uveo sistem "izgradnje države". Predlaže se da se obrati više pažnje na sprečavanje nasilnog ekstremizma i poglede žena po tom pitanju jer se time ne bi samo rešile ranjivosti uslovljene rodom, nego bi moglo pomoći i kod sprečavanja ekstremizma u porodicama.

4. FOKUSNE GRUPE

4.1 Uticaj radikalnih i ekstremističkih verskih ideologija

Skoro svaka fokusna grupa je zaključila da se danas na Kosovu praktikuje Islam koji je pod uticajem netipičnih tumačenja koja su uvezli uglavnom imami koji su školovani na Bliskom istoku i bliskoistočne organizacije koje su bile aktivne na Kosovu nakon sukoba. Slično tome, verska tolerancija, posebno među muslimanskim stanovništvom, je na niskom nivou zbog interpretativne heterogenosti Islama.

Islamska tradicija na Kosovu se zasniva na učenjima hanefijske pravne škole

Glavni zaključak učesnika svih fokusnih grupa je da se tradicionalni oblik Islama koji se praktikuje na Kosovu zasniva na učenjima hanefijske pravne škole. To je umereno tumačenje Islama koje počiva na principima društvene tolerancije. Međutim, "nakon rata je došlo do invazije netipičnih tumačenja Islama na Kosovu gde se religija stavlja u isti koš sa kulturom i propoveda o tome kako ljudi trebaju da žive, da se oblače i da jedu", objašnjava jedan od učesnika fokusnih grupa. Ovakvo netipično tumačenje Islama se "zasniva na salafizmu, krutom tumačenju Islama koje se pojavilo zbog sve većeg broja imama koji su obrazovani na bliskoistočnim univerzitetima".[77]

Netradicionalno tumačenje Islama na Kosovu, uključujući salafizam, je došlo preko imama koji su obrazovani na univerzitetima na Bliskom istoku i humanitarnih organizacija iz Saudijske Arabije.

73 Jakupi Rudinë, Kelmendi Vesë. 2017. Women in Violent Extremism: Lessons Learned from Kosovo. Kosovski centar za bezbednosne studije. Priština. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.qkss.org/repository/docs/women-in-ve-eng_594236.pdf.
74 Ibid.
75 Xharra. Supra. 68.
76 Jakupi i Kelmendi. 2017. Supra. 70. Str. 20.
77 Četiri islamske prave škole mišljenja su formirane između 7. i 9. veka. Najstarija je hanefijska, zatim malikijska, šafijska i, naposletku najmlađa hanbelijska škola. Ova potonja se zasniva na konzervativnom, puritičkom i netolerantnom tumačenju Islama, za razliku od, na primer, hanefijske škole. Hanbelijska škola je ponovo zaživela tokom 18. veka sa pojavom vahabizma u Saudijskoj Arabiji. Pojam "salafizam" se na Kosovu koristi naizmenično kako bi se opisali hanbelijska škola i vahabizam. "Salefi" znači "rani Musliman." Lauzier tvrdi da zapadni naučnici smatraju da je taj pokret od 19. veka pretvoren u reformistički "koji za cilj ima oživljavanje i napredak Islama i muslimanskih društava u savremeno doba". Međutim, Lauziere tvrdi da nije dokumentovano da su se islamski reformisti učenjaci sa kraja 19. i početka 20. veka pridržavali salafizma. On u pitanje dovodi i samo postojanje takvog pokreta. Lauziere tvrdi da je salafizam, kao termin i slogan, razvijen tokom 19. veka preko poznate kairske knjižare i izdavačke kuće koja se zvala Salafiyya koja jeste objavljivala i distribuirala liberalnu literaturu. Međutim, franšizni ogranak ove knjižare u Saudijskoj Arabiji je dvadesetih godina prošlog veka doprineo tome da se ovaj termin poveže sa vahabizmom koji promoviše neliberalne, konzervativne i puritičke teološke koncepte Islama u obliku u kojem su poznati danas. Lauziere tvrdi da ovakvo tumačenje smatra sve druge islamske tradicije odstupanjem od pravog Islama i da nastoji da utiče i na teološke koncepte i na društveni bonton. Za više informacija o salafizmu, v.: Lauziere, Henri. 2010. The Construction of Salafiyya: Reconsidering Salafism from the Perspective of Conceptual History. International Journal of Middle East Studies Volume 4, Issue 3. Cambridge University Press.

Salafisti odbacuju sva druga tumačenja Islama i smatraju ih odstupanjem od pravog Islama.

Ovakva kulturološka indoktrinacija je dovela do netrpeljivosti prema manje religioznim i vernicima tradicionalistima, te je dovela do toga da se vernici podele na "prave vernike" i "ne-prave vernike". S druge strane, jedan od učesnika fokusne grupe je izjavio da "je povećana društvena netrpeljivost prema onima koji pokazuju manje konzervativna verska uverenja". Na primer, učesnik iz Gnjilana je izjavio da je "tumačenje vere u mnogim džamijama drugačije danas nego pre rata. Neki radikalizovani imami denunciraju korišćenje nacionalnih simbola protiv želje naroda". Ipak, jedan od učesnika iz Elen Hana je izjavio da "postoje i radikalizovani pojedinci koji javno denunciraju imame kao one koji su 'skrenuli sa puta prave vere' zbog njihovog tradicionalnog tumačenja vere i načina na koji se mole. Njihovo tumačenje vere isto tako odbacuje i albanske nacionalne simbole. Time pokušavaju da utiču na narodni osećaj identiteta".

Kosovo treba da ponudi predusretljiviju verziju sekularizma.

Zanimljiv je zaključak da u Islamskoj verskoj zajednici na Kosovu ne postoji konsenzus o tradicionalnom Islamu zbog toga što i henefijski imami i konzervativni salafisti imami tvrde da upravo oni predstavljaju pravi i tradicionalni Islam. Ovakve podele se primećuju i u Islamskoj verskoj zajednici na Kosovu što odmaže u sprečavanju radikalnih verskih ideologija. Ustaljeno tumačenje Islama je umnogome pogođeno u smislu da je verska doktrina prihvatila nove orijentacije koje gledaju na Islam kao na globalnu religiju. "Doktrina je najveći problem", smatra jedan od učesnika. Drugi učesnik tvrdi da Islamska verska zajednica na Kosovu "nije uspela da sprovede tradicionalni Islam u koji veruje". S druge strane, neki lokalni verski lideri izjavljuju da ograničeno kontrolišu lokalne džamije i da njihove molbe za intervenisanje drugim institucijama, kao što su policija i opština, nisu urodile plodom. "Uputili smo par molbi policijskim i opštinskim vlastima da provere određene džamije za koje verujemo da uče ekstremističku ideologiju, ali naše molbe nisu shvaćene ozbiljno. Na primer, u jednom slučaju, imam kojeg smo prijavili i u vezi kojega vlasti nisu ništa preduzele, je nakon par godina uhapšen zbog učešća u vrbovanju za rat u Siriji", izjavio je jedan od učesnika. Međutim, drugi učesnik, pripadnik Policije Kosova, je objasnio da policija ne može da reaguje ukoliko nema dokaza da je počinjeno krivično delo.

Opšte nezadovoljstvo kretanjima u privredi i po pitanju opšteg razvoja na Kosovu nakon jednostranog proglašenja nezavisnosti 2008. godine je utabalo puteve za uticaj radikalnih i ekstremističkih grupa. Jednog od učesnika tvrdi da "Institucije Kosova ne nude predusretljivu verziju sekularizma i sve dok se to ne dogodi, imaćemo probleme sa verskim radikalizmom i ekstremizmom".

Mladi ljudi bez prethodnog poznavanja veronauka mogu biti ugroženiji po pitanju ekstremističke indoktrinacije.

Jedan od glavnih zaključaka je da mladići koji ne dolaze obavezno iz religioznih porodica mogu biti podložni uticajima radikalne i ekstremističke ideologije. Prema rečima jednog od učesnika "Oni koji vrbuju pružaju mladićima odabrane ili lažne informacije o religiji, pa oni, zbog prethodnog nepoznavanja osnovnih znanja o veronauku, postaju sigurna meta radikalizacije". Nasuprot tome, "stariji, kao i oni koji poseduju tradicionalno versko znanje su manje skloni indoktrinaciji" izjavljuje isti učesnik.

Vrbovatelji ekstremisti pričaju oportunističke priče kojima stvaraju emocionalne veze sa nezadovoljnim i očajnim pojedincima

Osećaj odbačenosti od društva zbog verskog opredeljenja ili zbog nedostatka perspektive iz bilo kog razloga tera pojedince da traže srodne duše i razumevanje. U tom smislu, vrbovatelji ekstremisti pričaju oportunističke priče čije poruke uspešno koriste kako bi stvorili emocionalne veze sa nezadovoljnim i očajnim pojedincima tako što učestvuju u njihovom bolu: "Oni znaju kako da priđu tim ljudima i kako da se predstave na potreban odgovarajući način. Takav oblik indoktrinacije je veoma uspešan. Oni znaju kako da pričaju jezik očajnih jer im podilaze," rekao je jedan od učesnika.

Vrbovatelji su veoma uspešni u iskorišćavanju društvene izolacije i opšteg razočarenja mladih ljudi.

Ovo nameće pitanje da li mnogo raspravljana dugogodišnja kontroverza o šamijama koje nose studenti u školama treba biti nastavljena ili zaustavljena i da li državne škole trebaju da uvedu veronauku.[78] Većina učesnika se slaže da bi zabrana nošenja šamije "dovela do suprotnog efekta jer bi se time stigmatizovali i izolovali pojedinci i njihove porodice iz ostatka društva što bi ih, možda, učinilo podložnijim uticajima radikalnih i ekstremističkih ideologija". Učesnici fokusnih grupa su izjavili da društvo i institucije već dugo smatraju da prikazivanje verske pripadnosti predstavlja radikalizam i ekstremizam. Neselektivna je upotreba termina radikalizam i ekstremizam, čime se "neopravdano stigmatiziraju i imami i muslimani vernici kao ekstremisti". Neki od učesnika su izjavili da takav stav stvara utisak među konzervativnijim vernicima da državne institucije sprovode "anti-islamsku politiku" što može da dovede do pogoršanja, a ne do smanjivanja postojećih tenzija. U stvari, ovaj narativ je identičan narativu o velikom broju ekstremističkih organizacija, uključujući IDIL, čime se naglašava rasprostranjeni uticaj ekstremističkih grupa i pojedinaca na Kosovu. Jedan od učesnika je izjavio da "takvi narativi postoje na Kosovu i koriste ih ekstremističke grupe".[79]

Imami smatraju da se nalaze na meti bezbednosnih institucija na Kosovu, te se plaše posledica ukoliko pokušaju da dopru do radikalizovanih pojedinaca.

Fokusne grupe koje su održane u lokalnim zajednicama koje karakteriše visok nivo privrženosti konzervativnom Islamu se odlikuju osećajem da državne institucije ne razlikuju religiozne ljude i ljude koji služe svrhama ekstremističkih organizacija kao što je IDIL. "Imami se uzdržavaju od prilaženja radikalizovanoj omladini, uključujući i onima koji su se vratili iz Sirije, zbog bojazni da će biti označeni kao ekstremisti", rekao je jedan od učesnika iz Elez Hana. "Bio sam iznenađen kada je uhapšen imam iz Kosovske Mitrovice, Ekrem Avdiu, i pomislio sam da je u pitanju nepravda. Plašio sam se da će naredno jutro da uhapse i mene iako sam dugo radio sa opštinskim institucijama na sprečavanju radikalnih i ekstremističkih elemenata od ukorenjivanja na ovim prostorima. Znate kako kažu: s kim si takav si," dodao je drugi učesnik.

Četrdeset i pet žena se pridružilo IDIL-u kako bi se spojile sa svojim muževima

Jedno od pitanja koje se pojavilo u radu fokusnih grupa je i rodni pogled na ekstremizam. Anketa UNDP-a „Puls javnosti" otkriva da su žene manje zabrinute po pitanju verovatnoće terorističkih napada nego muškarci. Tokom diskusija vođenih u jednoj od fokusnih grupa, ženska stanovišta su potegnuta u smislu položaja žene u verskim zajednicama i u verskom raslojavanju između umerenijih i radikalnijih škola Islama. Jedan od učesnika tvrdi sledeće: "Žene su žrtve diskriminacije na tri nivoa: od strane službene Islamske verske zajednice, od strane salafističkih krugova, kao tokom odlučivanja u državnim institucijama". Kako žene nemaju pristup ovim elementima, muškarci donose odluke u njihovo ime i nameću svoja verovanja i svoje ponašanje: "Žene nisu u položaju da biraju. Moraju da prihvate odluke muškaraca u institucijama i porodici", kaže jedan od učesnika. Kako nemaju pristup Islamskoj verskoj zajednici, žene mogu biti izložene alternativnim izvorima verskog obrazovanja, uključujući preko muških članova porodice i internet. U principu, žene su umerenije od muškaraca, ali nedostatak pristupa im ne dozvoljava da utiču na procese, posebno unutar Islamske verske zajednice. "Mada bi trebalo, Islamska verska zajednica nema lokalno veće žena", izjavio je jedan od učesnika.[80]

78 Nošenje šamija na radnom mestu ili državnim školama se već dugo raspravlja na Kosovu gde je javnost podeljena na tabore onih koji su protiv i onih koji su za nošenje šamija. Ministarstvo obrazovanja je 2010. godine izdalo administrativnu uputu kojom se zabranjuje nošenje šamija studentima u državnim školama. Neke opštine, kao Elez Han, su se oglušile o ovu uputu.

79 USAID procenjuje da društvena netrpeljivost prema prikazivanju konzervativnijih verskih uverenja predstavlja jedan od faktora koji vode ka radikalizaciji.

80 Jakupi i Kelmendi otkrivaju da su u sklopu istraživanja razgovarali sa tri žene koje su bile u zoni sukoba u Siriji od kojih su sve tri završile srednju škole i najmanje jednu godinu fakulteta. V.: Jakupi i Kelmendi, Supra. 52. Drugi izvori takođe ukazuju da postoje takve žene sa visokom stručnom spremom.

Zabrana nošenja šamija u državnim institucijama može da dovede do kontra efekata. To je način stigmatizacije i izoliranja konzervativnih vernika, ali ne ublažava problem nasilnog ekstremizma.

Jedan od učesnika je izjavio da su žene koje su proterane iz državnog sistema, uključujući škole i radna mesta, postale posebna meta ekstremističkih i radikalnih grupa koje im savetuju da napuste državni sektor jer ugrožava njihova verska uverenja. Žene nemaju pristup zvaničnim prostorijama za klanjanje u džamijama pa su, zbog toga, izložene drugim vrstama radikalne verske indoktrinacije, uključujući muškarce iz njihovih porodica, strane organizacije i, posebno, internet. Obično porodični prijatelji i lični poznanici naprave dobru podlogu za radikalizaciju.[81] Iako su žene, u principu, umereniji sledbenici religije, radikalne žene imaju tendenciju da postanu istinski vernici radikalnih i ekstremističkih ideologija, pa zbog toga odbijaju da učestvuju u svakom delu rasprave o religiji izvan krugova u kojima se kreću. "One ne bi prihvatile tradicionalna verska učenja jer smatraju da smo mi skrenuli s puta prave vere", kaže jedan od učesnika.

4.2 Faktori poticanja i privlačenja

4.2.1 Faktori poticanja

Diskusije vođene u fokusnim grupama pokazuju da faktori poticanja radikalizacije koja vodi ka nasilnom ekstremizmu nisu ujednačeni. Na primer, mediji naglašavaju slučajeve brze radikalizacije mladih iz dobrostojećih porodica koji imaju probleme kao što su narkomanija ili društvena marginalizacija. Razgovori sa fokusnim grupama su osvetlili raznolikost faktora poticanja u različitim geografskim i društvenim kontekstima: "Ono što utiče na nekoga iz Kačanika ne mora da utiče na nekoga iz Prištine", rekao je jedan od učesnika. Ova studija je stoga razmotrila faktore poticanja koji deluju u tri različita konteksta na Kosovu: glavnom gradu Prištini, malom izolovanom mestu Elez Han i relativno većem regionalnom centru na Kosovu, Gnjilanu.

Ljudi koji su radikalizovani nemaju zajedničkog imenitelja. Njihova lična istorija i društveni položaj se razlikuju.

Naredni zaključak fokusnih grupa je da iako je radikalizacija, u principu, proces, takođe može da traje vrlo kratko i čini se da nema zajedničkog imenitelja koji određuje brzinu samog procesa radikalizacije. "Obično je radikalizacija proces, ali postoji slučaj gde je izvršena radikalizacija pojedinca koji zatim počini samoubilački napada godinu dana od prvog kontakta sa nasilnim ekstremistima", objašnjava jedan od učesnika. U tom smislu, "društveno-privredne faktore ne treba generalizovati iako jesu jedan od glavnih faktora koji guraju ljude prema religijskom ekstremizmu", tvrdi drugi učesnik.

Zaključci fokusnih grupa ukazuju da postoje razni faktori poticanja koji guraju mlade da postanu deo ekstremističkih grupa. Ipak, zajednički faktor je razočarenje u institucije i osećaj da mladi nemaju perspektive na Kosovu. Nezadovoljstvo sistemom tera mnoge mlade da deluju protiv sistema, a nasilni ekstremizam predstavlja jednu od manifestacija takvog razočarenja.

Opšti zaključak fokusnih grupa je da "nedostatak prethodnog veronauka", "slab sistem obrazovanja i nedostatak sposobnosti kritičkog razmišljanja teraju ljude da poveruju u osobine verskog radikalizma koje vode prema ekstremizmu". Obrazovni sistem Kosova "ne uspeva da stvori kvalifikacije koje omogućuju zaposlenje mladih", tvrdi jedan od učesnika. Pored toga, "korupcija u državnim institucijama i nezadovoljstvo radom državnih institucija su stvorili opštu depresiju i otuđenje od sistema", kaže jedan od učesnika dodajući da to stvara pogodno tlo gde radikalne i verske grupe mogu da poseju svoju ideologiju.

81 UNDP. 2015. "Procena borbe protiv nasilne radikalizacije na Kosovu".

Problem krize identiteta je snažan faktor poticanja, posebno u periodu nakon sukoba i tranzicionom periodu gde se osnovna osećanja pripadnosti i narodnosti moraju ponovo graditi i utvrditi. Kada državnost izmiče konsolidaciji, javlja se osećaj nedostatka lojalnosti koji bi inače stvorio veze koje su jače nego globalni Islam, osećaj verskog bratstva i pripadnosti većoj globalnoj zajednici koji zajedno stvaraju osećaj lične osnaženosti. Ovaj osećaj samobitnosti u svojstvu internog predvodnika koji se suprotstavlja nezadovoljstvu na lokalnom nivou i neprijemu odn. izolaciji od drugih velikih zajednica, kao što su regija ili Evropa, se vrlo brzo zadovolji globalnim ideologijama, među kojima ubrajamo i ekstremističke ideologije. Osećaj da su neke zajednice, kao što je Elez Han, stigmatizirane kao ekstremističke zajednice, je posebno opasan jer povećava nezadovoljstvo i osećaj izolacije što podstiče radikalizaciju. Razočarenje sistemom i neispunjena očekivanja od "nezavisne države" takođe mogu da budu izvor radikalizacije. Dakle, prema tvrdnjama iznesenim u radu fokusnih grupa, kriza identiteta koju je skovala "državna politika slabljenja albanskog nacionalnog identiteta na Kosovu" je kreirala zbunjenost po pitanju identiteta što je gurnulo ljude da pronađu utočište u religiji kao prvom faktoru samoidentifikacije.

"Kosovo je prošlo kroz ogromne promene tokom procesa tranzicije što je uticalo na identitet ljudi kojima je naizmenice rečeno da su Albanci, Kosovari ili Jugosloveni. Jedini identitet na koji niko nije uticao je verski identitet. Stoga su oni čiji je verski identitet bio jači, koji su bili više vezani za veru i prigrlili Islam kao njihov primarni identitet skloniji radikalizaciji", rekao je jedan od učesnika. To znači da društvo nije uspelo da spozna sve opasnosti tranzicije tokom koje su svi postali religiozni, ali ne svi jednako. Neki su više vezani za religiju nego drugi što stvara više verske raznolikosti među kosovskim Albancima islamske veroispovesti.

Društveno-privredni uslovi, uključujući nezaposlenost, se smatraju za neke od glavnih faktora poticanja. U regionu Gnjilana, jednom od najbogatijih regija na Kosovu zbog ogromne dijaspore (kao i Uroševac), "došlo je do srazmerne migracije iz dubokih ruralnih zajednica u grad što je doprinelo stratifikaciji lokalnog stanovništva, neprihvatanju i marginalizaciji u privrednom i društvenom smislu", rekao je jedan od učesnika. Ukoliko za primer uzmemo manju zajednicu na Kosovu, kao što je Elez Han, malu izolovanu zajednicu na granici sa BJR Makedonijom gde su smešteni i gde borave mnogi ekstremistički imami na Kosovu, situacija postaje zamršenija. Pored faktora poticanja koji važe i na drugim mestima na Kosovu, Elez Han poseduje određene društvene karakteristike, kao što su "opšte i individualno siromaštvo, nedostatak perspektive, osećaj nepovoljnog položaja u odnosu na druge regije na Kosovu, nedostatak mesta gde mladi mogu da se angažuju u društvenim aktivnostima, uključujući sportske hale, kulturne objekte, i slično" primećuje jedan od učesnika. "Nefer odnos državnih institucija u smislu investiranja zbog političkog izbora ove zajednice je dodatno udaljilo ovu zajednicu u celini", izjavio je učesnik iz Elez Hana.

Najčešće spomenuti društveno-privredni faktori uključuju nezaposlenost i nedostatak prilika, slab sistem obrazovanja i krizu identiteta u paru sa verskom indoktrinacijom. Korupcija i otuđenje od društva, osećaj izolacije i potraga za širom zajednicom predstavljaju faktore drugog reda, dok nedostatak infrastrukture i organizovanog učešća u sportskim i kulturnim aktivnostima mladih predstavljaju više faktore od lokalnog značaja, spomenuto je u Elez Hanu. Naredna slika prikazuje faktore poticanja kako su ih po redosledu učestalosti naveli učesnici fokusnih grupa.[82]

82 Što je krug veći, to je faktor učestaliji.

Slika 1: Odgovori učesnika na temu faktora poticanja prema nasilnom ekstremizmu

4.2.2 Faktori privlačenja

Glavni i krovni faktor privlačenja predstavlja sama globalizacija, kao i verska globalizacija. Ekstremističke organizacije smatraju da su pretežno muslimansko albansko stanovništvo, kao i bosanski muslimani, pogodni elementi za njihove planove u Evropi, pa su uložili značajne napore kako bi proširili svoj uticaj na Zapadnom Balkanu. Naredni faktor je internet koji je nedavno postao glavni faktor privlačenja u radikalizaciju i ekstremizam. Emitovanje video snimaka i tekstova verskog sadržaja, uključujući propagandne snimke IDIL-a preko društvenih medija je postao uobičajeni način vrbovanja i širenja ekstremističkih ideologija. Imam sa Kosova koji je nedavno optužen za podsticanje verske i druge mržnje je redovno emitovao svoje snimke preko YouTubea i plaćenih TV kanala. Stav o tome da propagandni materijal IDIL-a cilja na Albance na Balkanu je preteran.[83] Kao što je jedan od učesnika izjavio, "Saopštenja IDIL-a se takođe prevode na albanski jezik čime se na cilju nalazi albanska publika na Balkanu". Međutim, ekstremističke organizacije na Bliskom istoku intenzivno emituju i na drugim jezicima, uključujući ruski, nemački, francuski, engleski, holandski i druge.

Prema navodima učesnika fokusne grupe, uvođenje ekstremističke ideologije od strane nekih imama koji su školovani na bliskoistočnim univerzitetima ostaje glavni faktor privlačenja jer su neki od njih deo mreže vrbovanja na Kosovu i u regiji čime su stvorili održivi fokus indoktrinacije netipičnim verskim ideologijama i vrbovanjem u ekstremističke grupe. Svi učesnici u fokusnim grupama su naveli nezvanične prostore gde ovi imami ekstremisti mogu da vrše svoja verska predavanja, uključujući sportske hale, YouTube, plaćene TV kanale.

Verska literatura u štampi raznih organizacija je došla mnogo pre emitovanja i publikacija na internetu. Razne strane organizacije su više od jedne decenije objavljivale i nekontrolisano distribuirale svoje publikacije. Na primer, jedan od učesnika je rekao da je nedavna kampanja

83 V.: https://www.youtube.com/watch?v=1AmJ71iBSD0

nadgledanja literature u zatvorima na Kosovu utvrdila da većina literature u zatvorskim bibliotekama ima radikalne i ekstremističke sadržaje. Stoga su sve verske knjige, osim Kur'ana, povučene iz zatvora, pasu "Islamska verska zajednica i Ministarstvo pravde dogovorili da desetorica imama služe namaz u zatvorima na Kosovu", objašnjava par učesnika. Slično tome, "Islamskoj verskoj zajednici u Gnjilanu je zabranjeno da vrši distribuciju verske literature osim one koju odobri Islamska verska zajednica", objasnio je jedan od učesnika.

Važan faktor privlačenja, posebno za one koji idu u rat u Siriji je snažna verska posvećenost ili, kako je rekao jedan učesnik, "filozofska posvećenost" u smislu najvišeg stepena ekstremističke indoktrinacije. Kada se svi ostali faktori poticanja ukombinuju sa verskom doktrinom koja hrani takav pogled na svet, postaju moćan način vrbovanja za ekstremističke planove.

Takva filozofska posvećenost stavlja pojedince u deo sveta opisan u verskim tekstovima. Kao što je rekao jedan od učesnika u Elen Hanu, "očekivanje nagrade zbog učešća u ratu, uključujući materijalnu nagradu kao što je zemlja, gospodarstvo nad nekim regionom ili druge vrste bogatstva" u Siriji ili al-Shamu kao što je opisano u verskim tekstovima služe kao glavni motivirajući faktor mnogima da odluče da se pridruže IDIL-u i da povedu svoje porodice sa njima. Kao što je rečeno u okružnici Islamske verske zajednice iz 2012. godine: "Damask će postati tvrđava vernika... dolaziće migracije jedna za drugom, a najbolji ljudi će biti oni koji se uglavnom drže mesta gde je migrirao Ibrahim a.s. - al-Sham".[84] Naredna slika prikazuje faktore privlačenja kako su ih po redosledu učestalosti naveli učesnici fokusnih grupa.

Slika 2: Odgovori učesnika na temu faktora privlačenja od nasilnog ekstremizma

84 Al-Sham je područje Levanta.

4.3 Opasnost od terorističkih napada

Verovatnoća terorističkih napada je povećana, uprkos tome što se manji broj ljudi pridružuje IDIL-u.

Opšti zaključak svih fokusnih grupa ukazuje da je opasnost od terorističkog napada na Kosovu trajna, nepredvidiva i dugoročna. Osim toga, ova pretnja nije ograničena samo na Kosovo. "Kosovo je ugroženo koliko i svaka druga zemlja u regionu i šire", istakao je jedan učesnik. Pretnja je povećana jer je "IDIL izgubio većinu teritorija koje je držao na Bliskom istoku". U stvari, uspešnost državnih institucija Kosova na polju kontra-diverzione zaštite je dovela do toga da je broj ljudi koji se pridružuje IDIL-u sada manji. Međutim, to ne pokazuje da je opasnost od nasilnog ekstremizma manja, jer, kako će se pokazati u narednim delovima ove studije, globalna strategija IDIL-a se promenila u tome da se sada oslanja na pojedince da vrše napade u mestima gde žive, radije nego da se pridružuju IDIL-u na Bliskom istoku.

Pretnje od terorističkih napada ne treba suditi prema broju ljudi koji se pridružuju IDIL-u. Mogućnost ciljanja nezaštićenih objekata je veća. Opasnost od terorističkih napada ostaje trajna, nepredvidiva i dugoročna.

Glavna procena fokusnih grupa je da se "opasnost od terorističkih napada ne može suditi samo prema broju ljudi koji odlaze u rat u Siriji", reklo je par učesnika fokusne grupe iz Prištine. "Iako je policija u prethodnim fazama procenila da su teroristički napadi na Kosovu mogući, ali da postoji mala verovatnoća da se dese, sada se ta verovatnoća povećala", rekao je jedan od učesnika. Pored toga, jedan od učesnika je rekao da moguće mete uključuju "nezaštićene objekte, kao što su civili na ulici, uključujući civile na Kosovu i strance". Jedan od učesnika tvrdi da "opasnosti treba proceniti u smislu pretnji regionu, ne samo Kosovu". Napadi mogu biti iznenadni i nenajavljeni, pošto "nema potrebe da izdavanjem fetve jer je IDIL objavio svetu da ne trebaju da putuju u Siriju nego da preduzimaju napade u mestima gde žive", rekao je jedan od učesnika.

Još jedan zaključak fokusne grupe je da bezbednosne snage nemaju jedinstven pristup ovoj problematici. Iako centralne vlasti u Prištini prepoznaju razliku između verske ideologije i konkretnih pretnji od terorističkih napada, na drugim mestima to nije uvek slučaj. Rasprave vođene u fokusnim grupama su pokazale da u nekim drugim mestima na Kosovu bezbednosne snage zapravo prate ljude zbog toga što klanjaju na drugačiji način od ustaljenog kako bi "sprečili terorističke napade pre nego što se pojave". Jedan od zaključaka svih fokusnih grupa je da jedna od opasnosti koje prete od ovakvog pristupa sprečavanju nasilnog ekstremizma je da može povećati nivo otuđenja i pružiti legitimnost naraciji ekstremističkih grupa da se "država bori protiv Islama", pa tako pogoršati problem radikalizacije i ekstremizma.

Pristup bezbednosnih snaga treba definisati u jedinstvenoj doktrini sprečavanja nasilnog ekstremizma.

Iako su povratnici iz Sirije i ostali na koje se sumnja da su deo radikalnih i ekstremističkih grupa u principu poznati bezbednosnim snagama Kosova, jedan učesnik iz Prištine je ocenio da "glavna pretnja dolazi od sitnih pojedinaca i grupa koje nisu obavezno direktno povezani sa IDIL-om ili drugim organizacijama".

Dakle, usmeravanje na verske navike ljudi u svrhu sprečavanja terorističkih napada može dovesti do toga da se promaši pravi izvor pretnje koji nije lako identifikovan kao potencijalni terorista. Kao što je rekao učesnik u Elen Hanu, glavna pretnja "ne dolazi od onih koji su se vratili iz Sirije, onih koji su se pokajali i na koje bezbednosne snage paze". Stvarna pretnja

Postoje latentni ljudi koji su najverovatnije van vidokruga bezbednosnih snaga.

dolazi od ljudi koje "policija nije ispitala". Oni nisu vernici koji prate verske običaje, oni "nisu religiozni" i obično su "grubijani koji dolaze iz miljea ustaljenih verskih vrednosti na Kosovu". Učesnici u ovoj fokusnoj grupi su rekli da su "takvi ljudi i dalje u Elez Hanu".[85]

Nije lako identifikovati radikalizovana lica. Međutim, zaključci fokusnih grupa pokazuju da su glavni znaci radikalizovanosti "verbalna agresivnost, posebno usmerena protiv verskih vlasti čija se verska tumačenja razlikuju od onih u koja veruju radikalizovani ljudi, denunciranje albanskih nacionalnih simbola zbog toga što se na njima nalazi orao što se smatra bogohuljenjem, verbalni i fizički napadi na druge simbole albanskog nacionalnog identiteta.[86] Povlačenje iz društva i porodice je još jedno svojstvo radikalizovanih lica.[87]

4.4 Strategija sprečavanja nasilnog ekstremizma na Kosovu

Strategija sprečavanja nasilnog ekstremizma na Kosovu zahteva dalja poboljšanja u smislu strukture, procesa i rezultata.

Centralne institucije na Kosovu su usvojile u septembru 2015. godine Strategiju sprečavanja nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vode ka terorizmu za period između 2015. i 2020. godine (Strategija). Značajne razlike između Strategije i fokusnih grupa postoje posebno u pogledu faktora poticanja i privlačenja.[88]

Strategija je bila tema rasprave u sve tri fokusne grupe. Glavni zaključak u pogledu procene Strategije je da je na njeno uređivanje uticano spolja, pa je u tom smislu jedan od učesnika napomenuo "da je Strategija izrađena na brzinu zbog međunarodnog pritiska da se spreči nasilni ekstremizam, pa zbog toga ima brojne nedostatke". Opšti zaključak je da se glavni nedostaci Strategije odnose na njenu strukturu, procese i sprovođenje. Što se tiče strukture, fokusna grupa iz Prištine je identifikovala glavni nedostatak tj. "neuključivanje opština i lokalnih zajednica u sprečavanje nasilnog ekstremizma tako što im se nije predvidela uloga i davanje minorne uloge nevladinim organizacijama". Drugi nedostaci koji se odnose na procese imaju veze sa budžetiranjem. Kao prvo, "strategija nije predvidela budžetiranje plana aktivnosti". To je dovelo do "neefikasnog i zamršenog budžetiranja na nivou pojedinačnih ministarstava". Postoji "nedostatak posvećenosti, koordinacije politike i izveštavanja o aktivnostima koje preduzimaju različita ministarstva. Stoga se obim posvećenosti i aktivnosti koje preduzimaju ministarstva znatno razlikuju".[89] Drugi problem koji je istaknut je "nedostatak kreativnosti među ljudima koji su odgovorni za sprečavanja nasilnog ekstremizma u pogledu planiranja unapred". U međuvremenu su uvedene neke promene, uključujući "mehanizam upućivanja kako bi se uključile opštine" o kojima raspravljamo u daljem delu teksta.

85 Činjenica da ekstremisti ne moraju da prate religiju je zaključena u obe lokalne fokusne grupe. Jedan od glavnih učesnika sa Kosova u Siriji, Ridvan Haqifi, poznatiji pod nadimkom Al Kosovi koji je izjavio da će IDIL na Kosovu preduzeti neviđene napade je kritikovan od strane Islamske verske zajednice na Kosovu zbog toga što se provodio po diskotekama pijući alkohol dok je bio imam u Gnjilanu. Sličan opis ekstremista je napravio i Kursani pod nazivom "Tekfir" u Kursani, Shpend. 2015. "Report inquiring into the causes and consequences of Kosovo's citizens' involvement as foreign fighters in Syria and Iraq." Kosovski centar za bezbednosne studije. Priština. Nijedan od učesnika fokusne grupe nije spomenuo termin Tekfir čak i kada je zatraženo.

86 Sličan stav je prisutan i u drugoj studiji koju je podržao UNDP. V.: Anisa Goshi i Dallin van Leuven. 2017. "Kosovo-wide Assessment of Perceptions of Radicalization at the Community Level." Str. 32-33. UNDP i Vlada Kosova.

87 Orao na zastavi se smatra bogohuljenjem jer "živa bića ne trebaju biti simboli", objasnio je jedan od učesnika stav radikalizovanih lica. Takav pogled na simbole je u skladu sa ultrakonzervativnim pogledima u Islamu koji se protive idolopoklonstvu.

88 Strategija sprečavanja je identifikovala sledeće faktore poticanja: privredni i društveni faktori, slab kapacitet i integritet institucija, dok se među faktorima privlačenja nalaze radikalni lideri i *online* radikalizacija.

89 Iako su učesnici u fokusnim grupama spominjali konkretna ministarstva, ovaj izveštaj izbegava spominjanje imena.

U Gnjilanu je mehanizam upućivanja uveden 2016. godine kao pilot projekat čiji je zadatak da prima uputnice o ljudima koji pokazuju znakove radikalizacije. Strategija navodi da tinejdžeri i studenti muškog roda pripadaju najugroženijim grupama. Mehanizam upućivanja se sastoji od predstavnika opštine, uključujući sektore obrazovanja, socijalnog rada i zapošljavanja, Policiju Kosova, Islamsku versku zajednicu, Savet za mlade, kao i zdravstveni sektor. Učesnici su objasnili da se Mehanizam upućivanja do kraja 2016. godine bavio sa tri slučaja radikalizovane omladine.[90] Sva tri slučaja su uspešno rešena, "uprkos izazovima sa kojima su se suočila u procesu funkcionisanja" ovog tela.[91]

Strategija sprečavanja nasilnog ekstremizma treba da predvidi jaču ulogu za opštine. Opštine, uz Islamsku versku zajednicu i organizacije građanskog društva trebaju da igraju ključnu ulogu.

Učesnici u fokusnim grupama u Gnjilanu i Elez Hanu tvrde da Kosovu treba zakon o Islamskoj verskoj zajednici kojim bi se toj instituciji dalo pravo da kontroliše džamije i imame što nemaju među važećim internim pravilima. S druge strane, predstavnici Islamske verske zajednice tvrde da saradnja sa institucijama Kosova nije zadovoljavajuća. Zaključci fokusnih grupa pokazuju da iako verski predstavnici uglavnom podržavaju pristup reintegracije, drugi veruju da bi Zakon o zabrani udruživanja u stranim oružanim sukobima van teritorije zemlje trebao striktno i bez izuzetaka da se primenjuje na sve one koji su otišli u Siriju i da napori ka njihovoj reintegraciju trebaju da započnu dok izdržavaju kaznu.[92]

Smatralo se da će učešće opština kroz Ministarstvo administracije lokalne samouprave (MALS) biti dovoljno, ali je njihovo odsustvo sa tabele bilo problematično samo po sebi.

U Elez Hanu su stavovi po pitanju strategije sprečavanja nasilnog ekstremizma negativnije. U stvari, iako je Elez Han jedno od mesta koja su najpogođenija radikalizacijom i nasilnim ekstremizmom, čini se da centralne vlasti nisu doprele do opštinskih vlasti i drugih relevantnih lokalnih institucija. Pri tome, postoji malo znanja o sprečavanju nasilnog ekstremizma i aktivnostima centralnih vlasti. Politika državnih institucija je ograničena samo na krivično gonjenje i državne institucije nemaju politiku reintegracije, tako da ne preduzimaju obrazovne reforme kako bi se mladi obrazovali na polju sprečavanju radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Nedostatak saradnje između lokalnih i centralnih institucija se smatra za jedan od glavnih problema. U stvari, iz onoga što su učesnici izrekli proizilazi da postoji i određeni nivo animoziteta koji vlada među svim lokalnim i državnim institucijama na centralnom nivou. Ovo se posebno odnosi na lokalne vlasti Islamske verske zajednice. Iako saradnja sa policijom u određenoj meri dobro funkcioniše, nivo tenzija zbog onoga što se smatra "neselektivnim ciljanjem Policije Kosova na imame" je relativno visoka. Na primer, učesnici iz fokusne grupe u Elez Hanu su izjavili da "imami nisu pokušavali da dopru do povratnika iz Sirije zbog straha od krivičnog gonjenja od strane bezbednosnih agencija". Iako se verska reedukacija radikalizovanih lica smatra ključnom na svim nivoima lokalnih zajednica, "Islamska verska zajednica treba da bude uključenija u sprečavanje nasilnog ekstremizma" rekao je jedan od učesnika.[93]

90 Do kraja maja meseca 2017. godine ovaj broj je porastao na pet.
91 U vreme razgovora (decembar 2016. godine), učesnici su se žalili na nedostatak podrške centralnih institucija Kosova u smislu kancelarijskog prostora i kompjutera koji bi mogli da omoguće efikasniji rad ovog tela. UNDP, u bliskoj saradnju sa ICITAP-om i Ministarstvom unutrašnjih poslova Kosova je sve to obezbedio.
92 Verzija zakona na srpskom jeziku: https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=10763.
93 Islamska verska zajednica i Ministarstvo pravde su se dogovorili da deset imama klanjaju namaze u zatvorima.

4.5 Dalji koraci

Ovaj deo studije je usmeren na glavne preporuke fokusnih grupa u smislu sprečavanja nasilnog ekstremizma i pomoći da se poveća otpornost društva na Kosovu u odnosu na uticaje ekstremističke ideologije i radikalizma koji vode nasilnom ekstremizmu. Koja su glavna područja rada i ko su akteri koji trebaju da rade na sprečavanju nasilnog ekstremizma?

Postoji konsenzus o tome da je nasilni ekstremizam "dugoročni problem koji iziskuje kontinuirane napore na svim nivoima društva i državnim institucijama kako bi se problem rešio na duže staze". Kako sve zemlje regiona dele pretnju od nasilnog ekstremizma, "jačanje policijske saradnje u regionu je od presudnog značaja", rekao je jedan od učesnika. Međutim, drugi učesnik je istakao da svaka zemlja, uključujući Kosovo "treba da upravlja svojim očekivanjima u vezi sprečavanja nasilnog ekstremizma".

Rešenja treba tražiti angažovanjem lokalnog nivoa vlasti i treba da postoji više kreativnosti.

Ključni akteri koje su identifikovale sve fokusne grupe su opština, organizacije građanskog društva, i verske zajednice. "Strategija treba da siđe na lokalni nivo", izjavio je jedan od učesnika. Kako bi do toga došlo, "potrebno je više znanja o nasilnom ekstremizmu u školama, zajednicama i porodicama", rekao je drugi učesnik. Područja gde se treba uhvatiti u koštac sa nasilnim ekstremizmom trebaju da se usmere na obrazovanje i privredu. "Iako nastavni planovi i programi trebaju biti izrađeni na makro nivou, njihova primena treba da se vrši na lokalnom nivou", rekao je jedan od učesnika. Nastavnici trebaju da budu obučeni za promovisanje veština kritičkog rezonovanja među učenicima, dok "angažovanje žena i roditelja u školama treba da dovede do efikasnijeg sprečavanja nasilnog ekstremizma". Učesnici u fokusnim grupama se slažu da "je neophodno uvođenje veronauke u škole koju bi predavali sociolozi i antropolozi, umesto sveštenstva, kako bi se odgovorilo na ekstremistička verska učenja". Pored toga, Islamska verska zajednica treba da igra veću ulogu u sprečavanju nasilnog ekstremizma. Jedan od načina koji je utvrđen u fokusnim grupama je "izdavanje potvrda o odricanju od odgovornosti i stvaranje verskih instituta koji bi se angažovali na proučavanju religije i verske doktrine," rekao je jedan od učesnika.

Obrazovanje i saradnja između institucija i zajednice na svim nivoima je ključna za održavanje dugoročnih pristupa sprečavanju nasilnog ekstremizma.

Konsenzus o načinima koji su potrebni da bi se odgovorilo na nasilni ekstremizam postoje na centralnom i na lokalnom nivou. Na primer, učesnici u fokusnoj grupi u Gnjilanu su izjavili da "je neophodna usmerena saradnja među raznim institucijama koje bi delovale kao deo jedne lokalne zajednice kako bi se problem nasilnog ekstremizma uspešno rešio". U Elez Hanu su već sami od sebe preduzeli određene aktivnosti tako što su "pustili u funkciju školski savet i raspravljali manifestacije nasilnog ekstremizma i radikalizacije među mladima". Veća podrška ovakvim lokalno započetim naporima sa centralnog nivoa treba da čini deo Strategije za sprečavanje nasilnog ekstremizma. Medijska izveštavanja često pogoršavaju problem pa bi mogla da se promene i angažuju u delu društva koji pomaže povećanju društvene otpornosti prema ekstremizmu. Učesnici fokusne grupe u Elez Hanu su naveli da njihove napore za sprečavanje nasilnog ekstremizma "često osujećavaju medijska izveštavanja koja ovu zajednicu nazivaju žarištem nasilnog ekstremizma". Stoga, osim uključivanja Islamske verske zajednice "treba uključiti i medijska izveštavanja o pozitivnim slučajevima u zajednicama". Takvo izveštavanje o pozitivnim slučajevima bi trebalo da pojača napore sa nivoa zajednice i pokaže da zajednica može da postane jača od ekstremističkih grupa. Versko obrazovanje treba da postane deo napora za sprečavanje nasilnog ekstremizma jer indoktrinacija ekstremističkih grupa koje nastavljaju aktivnosti u ilegali i dalje predstavlja glavni problem.

Neke od glavnih preporuka koje su proizašle iz analize podataka fokusnih grupa se primarno odnose na način na koji društvo i institucije na Kosovu mogu da povećaju otpornost Kosova u odnosu na uticaj radikalnih i ekstremističkih ideologija i grupa, kao i na dugoročne načine za sprečavanje nasilnog ekstremizma. Sledeće preporuke nisu iscrpne: situacija se stalno menja i sa njom se menjaju potrebe za različitim pristupima i delovanjima. Utvrđene preporuke su sledeće:

1. Ključni akteri koje treba angažovati u sprečavanju nasilnog ekstremizma koje su identifikovale sve fokusne grupe su opštine, organizacije građanskog društva i verske zajednice.

2. Veća podrška lokalno započetim naporima sa centralnog nivoa treba da čini deo Strategije za sprečavanje nasilnog ekstremizma.

3. U škole, zajednice i porodice treba prebaciti više znanja o nasilnom ekstremizmu kako bi ti segmenti društva postali aktivan deo sprečavanja nasilnog ekstremizma.

4. Nastavnici trebaju da budu obučeni za promovisanje veština kritičkog rezonovanja među učenicima, a angažovanje žena i roditelja u školama treba da dovede do efikasnijeg sprečavanja nasilnog ekstremizma.

5. Uvođenje veronauke u školama bez ugrožavanja sekularne prirode obrazovnog sistema na Kosovu treba takođe da se razmotri kao jedna od alternativa, uključujući i jačanje nastavnih planova i programa o građanskom obrazovanju i obučavanje nastavnika da ponude informacije o religiji studentima pred univerzitetskog nivoa obrazovanja.[94]

6. Postoji konsenzus o tome da je nasilni ekstremizam "dugoročni problem koji iziskuje kontinuirane napore na svim nivoima društva i državnih institucija kako bi se problem rešio na duže staze". Pošto se ovde radi o dugoročnom problemu, Kosovo treba da upravlja svojim očekivanjima po pitanju sprečavanja nasilnog ekstremizma.

7. Kako sve zemlje regiona dele pretnju od nasilnog ekstremizma, jačanje policijske saradnje u regionu je od presudnog značaja.

8. Interno, zbog ukupne procene da se opasnost od terorističkih napada povećava smanjivanjem vrbovanja u ekstremističke redove u Siriji, policiju treba dodatno obučiti o napadima od latentnih ekstrema i manjih grupa. Treba očekivati napade slične onima u Zapadnoj Evropi.

9. Policija i lokalni ogranci Islamske verske zajednice trebaju da zajednički pristupe povratnicima iz Sirije i da razgovaraju sa njima.

10. Imajući u vidu puštanje iz zatvora nekolicine imama uhapšenih 2014. godine u vezi sa nasilnim ekstremizmom, kao i izveštaje da, u nekim slučajevima, nije bilo verodostojnih dokaza o umešanosti uhapšenih lica u ekstremističke aktivnosti, iako je bila visoka stopa odobravanja takvih hapšenja se možda promenila.[95] Stoga se predlaže redovno organizovanje anketa koje mere stavove građana po pitanju nasilnog ekstremizma i aktivnosti državnih institucija na sprečavanju nasilnog ekstremizma.

94 Ovo je veoma emocionalno pitanje jer se mnogi ne slažu sa uvođenjem veronauka u škole. Tematika koja se tiče veronauke je pokrivena nastavnim planom i programom o građanskom ponašanju u osnovnim i srednjim školama, ali sam predmet je na meti žestokih napada zbog nedostatka kvalitetnih udžbenika i nekvalifikovanih nastavnika. Zbog toga treba razmotriti pružanje obuke iz građanskog ponašanja polaznicima Pedagoškog fakulteta gde veronauka može da bude ogroman deo nastavnog plana i programa.

95 Qafmolla, Ervin i Govori, Skender. 2015. "Lax Precautions Over Kosovo Terror Suspects." Balkan Insight. Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://www.balkaninsight.com/en/article/lax-precautions-for-kosovo-terror-suspects i Leposhtica, Labinot. 2017. "Supremja: Paraburgimi për të Dyshuarit për Terrorizëm u Caktua pa Prova" (Vrhovni sud: osumnjičeni uhapšeni bez dokaza). Digitalna verzija dokumenta na engleskom jeziku: http://kallxo.com/supremja-paraburgimi-per-te-dyshuarit-per-terrorizem-u-caktua-pa-prova/.

11. Što se tiče Strategije za sprečavanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu za period između 2015. i 2020. godine, fokusne grupe se slažu da ovu studiju treba redovno revidirati kako Kosovo stiče iskustva na ovom polju, povećava kapacitete i kako se situacija stalno menja, uz postojanje urgentne potrebe da se poveća saradnja između vlasti na centralnom i lokalnom nivou na podsticanju zajednice na angažovanje u sprečavanju nasilnog ekstremizma.[96]

12. Opšti zaključak fokusnih grupa je da se glavni nedostaci Strategije za sprečavanje nasilnog ekstremizma nalaze u njenoj strukturi, procesima i sprovođenju, kao i u stepenu uključenosti, budžetiranju i slabosti na polju posvećenosti.

13. Zajednice trebaju da postanu proaktivnije u sprečavanju nasilnog ekstremizma, a centralne institucije vlasti trebaju da stvore programe koji su prijateljskiji prema zajednicama kako bi se lokalnim zajednicama pomoglo da postanu življe u svojim ukupnim aktivnostima. Ove zajednice trebaju takođe da prime podršku u podsticanju lokalne proizvodnje u poljoprivredi i ostalim sektorima kako bi se poboljšao lokalni životni standard.[97]

14. Programi organizovanog angažovanja mladih u sportu i kulturnim aktivnostima koje finansiraju centralne institucije preko opštinskih vlasti i organizacija građanskog društva mogu biti od suštinskog značaja u izgradnji osećaja zajednice i povećanja otpornosti zajednice prema negativnim pojavama, uključujući verski ekstremizam, narkomaniju i druge devijacije.

15. Roditelji mogu biti angažovani u školama koje mogu da igraju značajnu ulogu u sprečavanju nasilnog ekstremizma.

16. Žene mogu da igraju važnu ulogu u sprečavanju nasilnog ekstremizma u njihovim porodicama i zajednici. Dok Islamska verska zajednica treba da bude otvorenija prema ženama, opštinske vlasti takođe trebaju da razmotre otvaranje kancelarije za rodna, porodična i pitanja zajednica koja može da posluži kao odskočna daska za angažovanje žena u sprečavanju nasilnog ekstremizma.

17. Treba vršiti dalja istraživanja o rodnom gledištu na nasilni ekstremizam. Jedna od tema treba biti povezana sa ženama koje su imale iskustva sa odbacivanjem od državnih institucija na Kosovu jer su nosile šamiju, uključujući da li su im prilazili radikalni pojedinci i grupe.

18. Stvaranje partnerstava sa Islamskom verskom zajednicom predstavlja važan aspekat sprečavanja nasilnog ekstremizma.

19. Islamska verska zajednica treba da bude aktivnija u sprečavanju nasilnog ekstremizma. Jedan od načina koji je utvrđen u fokusnim grupama je izdavanje potvrda o odricanju od odgovornosti i stvaranje verskih instituta koji bi se angažovali na proučavanju religije i verske doktrine.

20. Islamska verska zajednica treba da bude aktivnija u promovisanju verskih tumačenja koji odgovaraju tradicijama na Kosovu. Iako se na usvajanje zakona o verskim zajednicama

96 Ova urgentnost naročito postoji među zajednicama koje su više pod uticajem ekstremističkih grupa, uključujući opštine, organizacije građanskog društva, kao i stvaranje partnerstava sa medijima kako bi se sprečavanju ekstremizma pristupilo na mešani način.

97 Na primer, male, izolovane i siromašne zajednice kao što je Elez Han trebaju da prime više ulaganja u kulturne i sportske objekte koje bi mogle da pomognu lokalnim institucijama da orijentiraju mlade prema otvorenim aktivnostima, ojačaju osećaj zajednice, poboljšaju kvalitet života mladih i tako poboljšaju kvalitet otpornosti ove zajednice u odnosu na ono što se, dosada, pokazalo kao veoma agresivna i moćna naracija ekstremističkih grupa i pojedinaca u ovom delu Kosova.

gleda kao na način ojačavanja uloge Islamske verske zajednice i njenih internih procesa to treba da prati povećana saradnja među institucijama i verskim zajednicama na lokalnom nivou.

21. Medijska izveštavanja često pogoršavaju problem tako da mogu da se promene i da se angažuju u delu društva koji pomaže povećanje društvene otpornosti prema ekstremizmu.

22. Osim uključivanja Islamske verske zajednice "treba uključiti i medijska izveštavanja o pozitivnim slučajevima unutar zajednice". Takvo izveštavanje o pozitivnim slučajevima bi moglo da ojača napore sa nivoa zajednice i pokaže da zajednica može da postane jača od ekstremističkih grupa.

23. Centralne institucije Kosova trebaju da osmisle strategiju komunikacije koja će da uključi i verske zajednice na Kosovu. Treba posvetiti posebnu pažnju promovisanju verske i etničke tolerantnosti, izdavanju verskih odricanja od odgovornosti za tumačenja ekstremističkih verskih grupa, kao i negovanje imidža Kosova kao tolerantnog i mirnog društva.

Ukratko, sprečavanje nasilnog ekstremizma treba da se bazira i na aktivnostima institucija i na društvenim aktivnostima uz uključenost kao glavni princip povećanja otpornosti društva na Kosovu. Izdržljivost sekularnog karaktera Kosova treba da se bazira na poštovanju prema verskim tradicijama i raznolikostima na Kosovu, negovanju konstruktivnog dijaloga među raznim zajednicama, što bi trebalo da služi u svrhu kreiranja otvorenog društva gde stanovništvo može da uživa u dobrim stranama globalizacije time svodeći na minimum razne opasnosti, uključujući nasilni ekstremizam, koji jeste deo kretanja u globalizmu. Usmeravanjem na mišljenja građana Kosova i stručnjaka sa Kosova, ova studija je pokušala da rasvetli poglede na neka otvorena pitanja čime je obezbedila uvid u načine na koje društvo na Kosovu može da bude održivo otpornije pogledu nasilnog ekstremizma.

5. CILJEVI, METODOLOGIJA I DEFINICIJE

Ova studija je izvršila analizu stavova građana Kosova o nasilnom ekstremizmu i otpornosti društva na Kosovu na interne i eksterne pritiske koji vode ka prodoru ekstremističkih verskih ideologija, kao i načine na koje institucije mogu da povećaju otpornost. To je učinjeno pregledom kvantitativnih podataka koje su prikupili UNDP i druge organizacije, izveštaji i neki od članaka koje su objavili međunarodni mediji, kao i analizom kvalitativnih podataka skupljenih u radu fokusnih grupa koje su organizovane sa zvaničnicima državnih i bezbednosnih institucija, organizacija građanskog društva i građanima. Tri fokusne grupe su organizovane za potrebe ove studije: jedna u Prištini, jedna u Gnjilanu i jedna u Elez Hanu. Učestvovao je ukupno 21 stručnjak, uključujući zvaničnike državnih institucija, aktiviste organizacija građanskog društva i verske lidere. Učesnici su odabrani zbog njihove stručnosti i funkcijama u raznim verskim pitanjima i telima, centralnim i lokalnim institucijama, obrazovnim institucijama i organizacijama građanskog društva, kao i zbog njihovog učešća u sprečavanju i borbi protiv radikalizacije i nasilnog ekstremizma. Učesnici su prethodno obavešteni o temama rasprave fokusnih grupa, pa su dali individualni pisani pristanak za učestvovanje. Fokusne grupe su se sastojale od najmanje pet do deset učesnika. Diskusije u fokusnim grupama su bile bazirane na strukturisani niz pitanja što čini metodu koja navodi sličnosti i različitosti između raznih nivoa državnih institucija i različitih društvenih i geografskih okruženja. Pitanja su podeljena na: početna pitanja, pitanja za razrađivanje teme i zaključna pitanja. Neka pitanja su se sastojala i od podpitanja i to u zavisnosti od odgovora koje su pružili učesnici. Sastanak svake od fokusnih grupa je trajao između sat i po i dva sata.

Podaci prikupljeni u fokusnim grupama su kategorizovani i kodirani kako bi pružili sveobuhvatan set tema i koncepta koji su nastali tokom rasprava fokusne grupe. Ovi podaci su zatim sintetizovani kako bi se pronašli najčešći odgovori na neke od tema koje se razmatrane u radu fokusne grupe. Glavna ograničenja u pristupu ovoj studiji su nepostojanje razgovora sa učesnicima u stranim ratovima u Iraku i Siriji, ali je ta analiza već vođena u svrhe drugih studija. UNDP je autor drugih studija u kojima su učestvovali ovi elementi, uključujući sa ljudima koje su uhapsile vlasti Kosova. Glavni termini koji se koriste u ovoj studiji su radikalizam, ekstremizam, nasilni ekstremizam i sprečavanje nasilnog ekstremizma. Definicije ovih termina nisu opšteprihvaćene.[98] Ova studija koristi definiciju Oxfordskog rečnika koji definiše ekstremizam kao "ekstremni politički ili verski stav; fanatizam".[99] Nasilni ekstremizam se definiše kao direktno korišćenje ili "ohrabrivanje, odobravanje, opravdavanje ili podržavanje da se počini nasilni čin kojim se postiže politički, ideološki, verski, društveni ili privredni cilj".[100] Prema ovim definicijama, iako ekstremizam predstavlja pasivno verovanje u ekstremističku ideologiju i fanatizam, nasilni ekstremizam predstavlja aktivno učestvovanje ili aktivno pružanje podrške nasilju kako bi se postigli gore navedeni ciljevi.

98 Strategija Kosova o sprečavanju nasilnog ekstremizma je koristila definicije UNDP-a o ekstremizmu, nasilnom ekstremizmu i radikalizmu. V.: UNDP. 2015. " Sveobuhvatna procena borbe protiv nasilne radikalizacije na Kosovu." (Supra. 13)). Ovde je ekstremizam definisan kao "odbacivanje jednog ili više osnovnih principa glavne ideologije". Verski ekstremizam se definiše kao osuda sopstvene religije od strane "lidera ili većine sledbenika". Radikalizam se definiše kao "proces odobravanja ekstremističkih verskih uverenja i, u nekim slučajevima, pretvaranje u nasilnog ekstremistu". Nasilni ekstremizam se definiše kao ekstremizam koji uključuje upotrebu nasilja." V.: Kancelarija Premijera. 2015. "Strategija o sprečavanju nasilnog ekstremizma i radikalizacije koja vodi ka terorizmu za period između 2015. i 2020. godine". Str. 8.

99 V.: https://en.oxforddictionaries.com/definition/extremism. Slične definicije radikalizma i ekstremizma su u upotrebi i na drugim mestima: "Radikalizacija se najčešće opisuje kao proces u kojem pojedinac i grupa počnu da se kreću u okruženju onih koji dele određeni svetonazor koji se smatra radikalnim ili ekstremnim". V.: Aly, Anne i Streigher Jason-Leigh. 2012. "Examining the Role of Religion in Radicalization to Violent Islamist Extremism." Studies in Conflict and Terrorism. Vol. 35, Issue 12. Taylor and Francis.

100 Federal Bureau of Investigation. "What is Violent Extremism?" https://cve.fbi.gov/whatis/. Slične definicije ekstremizma i radikalizma postoje drugde: "Ostale definicije stapaju radikalizam sa tendencijom prema pružanju podrške za korišćenje nasilja kao legitimnog načina za postizanje navedenih ciljeva". V.: Aly i Streigher, Supra 17.